

מאמר ט

עיסוק בהוראת ילדים ע"י איש וע"י אשה

1. פתיחה
2. מקור האיסור
3. מלמד רווק ומלמדת באקראי
4. טעם האיסור
 - א. הראשונים הסוברים כי טעם האיסור שווה בשני המקרים
 - ב. ההבדל בין מלמד למלמדת
 - ג. דעת הרמב"ם ביד החזקה שמחלק בין טעמי האיסור
 - ד. הסבר אופן היחוד לו חששו
5. הגדרת רווק בדעת ת"ק
6. דעת הראשונים במחלוקת ת"ק ור"א
 - א. הסבר המ"מ ברמב"ם
 - ב. סיכום הדעות בהבנת הרמב"ם
7. פסיקת הלכה
 - א. פסיקת הלכה במחלוקת ת"ק ור"א
 - ב. פסיקת הלכה באלמן וגרוש
 - ג. מנהג העולם
8. באיזה אופן אסור לאשה להיות מלמדת
9. מלמד ומלמדת לילדים גדולים
10. יישום החשש המוזכר כאן גם במקומות אחרים
11. זאת תורת העולה
 - א. מלמד רווק
 - ב. אשה מלמדת
 - ג. דינים כלליים

1. פתיחה

בניגוד לתפיסות הרווחות בציבור כיום, חז"ל ראו ברוח קדשם את הנזקים העלולים להיווצר ביחסי קירבה בין גברים לנשים ומשום כך גזרו כמה וכמה גזירות.

אסרו חכמים על אדם רווק להיות מלמד של ילדים או ילדות קטנים שמא תיווצר קירבה בינו לבין האמהות של הילדים. מהו הקלקול אותו רצו חז"ל למנוע בגזירתם? מהי הגדרתו של "רווק", האם גם באלמן או גרוש נכללים באיסור זה? האם ההיתר לאדם נשוי ללמד את התינוקות הוא גורף או שגם כאן יש מגבלה כלשהי? מה הדין

במצב בו האמהות מביאות את הילדים אך אינן נפגשות כלל עם המורה או שנפגשות עמו רק לעיתים נדירות כגון באסיפות הורים? ומה דינו של רווק המלמד שיעורים פרטיים בביתו?

כמו כן אסרו חז"ל לאשה ללמד ילדים או ילדות קטנים שמא תיווצר קירבה בינה לבין אבות הילדים. כגון בישוב בו נמצאים הרבה אברכים שנשותיהם עובדות או לומדות והם מביאים את הילדים לגן הנמצא בבית פרטי. איסור זה קיים גם באשה נשואה [במידה ובעלה אינו בעיר וכדומה]. במאמר עסקנו בשאלה האם איסור זה קיים רק במקום בו יש אפשרות שיתייחדו או שמא מצב זה אסור גם כשאין חשש ליחוד.

לבסוף עסקנו בשאלה העקרונית, האם ניתן ליישם את החשש המובא כאן גם במקומות אחרים כגון מנהל רוק שיש לו מזכירה העובדת אתו חלק נכבד משעות היום וכדומה. האם גם כאן נאסור עבודות אלו מחשש לקירבה יתרה או שמא אין לנו להוסיף גזירות מעבר למה שגזרו חז"ל. כמו כן נברר האם מותר לרווק לעסוק בתפקיד הדורש מפגש קבוע ומתמשך עם הנשים, כגון בעל מכולת שנשים קונות ממנו באופן תמידי.

2. מקור האיסור

במשנה בסוף מסכת קידושין¹ נאמר :

לא ילמד אדם רווק סופרים, ולא תלמד אשה סופרים. רבי אלעזר אומר: אף מי שאין לו אשה - לא ילמד סופרים.

רש"י פירש שם :

לא ילמד רווק סופרים - רווק פנוי בלא אשה.

סופרים - מלמדי תינוקות, כלומר: לא ירגיל רווק עצמו להיות מן הסופרים, ובגמרא מפרש טעמא, וכן לא תלמד אשה סופרים - לא תרגיל עצמה להיות ממלמדי תינוקות.

בגמ' שם נימקו את האיסור כך :

מאי טעמא? אילימא משום ינוקי, והתניא, אמרו לו לר' יהודה: לא נחשדו ישראל על משכב זכור ולא על הבהמה! אלא רווק - משום אמהתא דינוקי, אשה - משום אבהתא דינוקי.

(1) דף פ"ב ע"א.

רש"י פירש שם :

משום אמהתא דינוקי - אמותיהם של תינוקות שמצויות אצלו להביא את בניהן לבית הספר.^[2]

התוס' שם כתבו בפירושו המשנה :

לא ילמד רווק סופרים - פי' תלמידים.

לפי פירושו רש"י "סופרים" הם מלמדי תינוקות. לעומת זאת תוס' כותב ש"סופרים" הם התלמידים. ייתכן לפי זה שלדעת רש"י יש לנקד כך "לא ילמד" חיריק תחת ה"ו"ד ושווא תחת ה"מ"ד, ופירושו המשנה היא שלא ילמד את מקצוע הסופרים שהוא בעייתו. לעומת זאת לפי התוס' נראה שיש לנקד "למד" - שווא תחת ה"ו"ד ופתח תחת ה"מ"ד ודגש ב"ם, ומשמעות המשנה היא שרווק לא ילמד את התינוקות.

3. מלמד רווק ומלמדת באקראי

מלשון רש"י^[3] שכתב "לא ירגיל רווק", "לא תרגיל עצמה להיות" משמע, שהאיסור הוא דווקא על עיסוק קבוע במקצוע זה, אך ייתכן שבאופן ארעי מותר לרווק ללמד סופרים ולאשה ללמד תינוקות. כך דייק המלאכת שלמה^[4] מלשון רש"י :

ונראה דס"ל דבאקראי בעלמא לכו"ע מותר לרווק ולאשה ללמד.

כך דייק גם היפה ללב^[5] בדעת רש"י :

משמע דכשהוא באקראי מותר ללמד.

יש לחזק הבנה זו גם מהמשך לשון רש"י שכתב "שמצויות אצלו", ומשמע שהבעיה היא שיש כאן קירבה תמידית.

לשון רש"י הובאה גם בר"ן, במאירי, בנימוקי יוסף ובברטנורא. כן נראה גם מלשון הר"י מלוניל שנביא לקמן שכתב: "ומביאות פעמים רבות", וכן מפיהמ"ש לרמב"ם שכתב: "שמא יגיעו לקירוב הדעת" וקירוב דעת הוא דבר שנוצר ע"י מפגש תדירי. גם היש"ש כתב כלשונו של רש"י "ירגיל", וכן נראה גם מדבריו בהמשך שכתב "שמצויות תדיר" - משמע שהחשש הוא כיון שמצויות תדיר, אך בצורה ארעית לא חששו.

לעומת זאת חידוש זה לא הוזכר בדברי הפוסקים, ובכללם הרמב"ם והשו"ע, ומכך שהשמיטו דין זה נראה שאסור גם בצורה ארעית. ייתכן שגם הראשונים שהובאו לעיל

(2) עיין רש"י סוטה דף כ"א ע"א דמקריאן ומתניאן - שטורחות על בניהן להביאן לבית הספר לקרוא מקרא ולשנות משנה.

(3) קידושין דף פ"ב ע"ב ד"ה "סופרים".

(4) על המשנה בקידושין.

(5) ח"ג יו"ד סימן רמ"ה אות ט"ז.

מודים לאסור גם באופן עראי, ומה שכתבו לאסור דווקא ברגילות- הוא יסוד הגזירה, אך גם בצורה ארעית אסור משום לא פלוג.

הדבר הלכה כתב גם לגבי רווק^[6] וגם לגבי אשה מלמדת^[7] כי י"א שמותר להם ללמד בדרך ארעי, אך לא הכריע מה הדין למעשה.

4. טעם האיסור

בגמ' שם נימקו איסור זה כך :

רווק - משום אמהתא דינוקי, אשה - משום אבהתא דינוקי.

היינו שהמפגש של הרווק עם אמהות התינוקות עלול להוביל לעבירה, וכן המפגש של האשה שמלמדת תינוקות עם אבות התינוקות. אולם אין הגמ' מפרשת מה העבירה ממנה חששו חז"ל ומה עלול לקרות בעקבות מפגש זה.

א. הראשונים הסוברים כי טעם האיסור שווה בשני המקרים

ראשית יש להעיר כי מפשט הגמ' משמע שבשני המקרים קיים אותו החשש, אלא שבכל מקרה המפגש הוא מצד אחר: מלמד עם האמהות ומלמדת עם האבות.

הרמב"ם בפירוש המשנה כתב :

רוק, מי שלא נשא כלל, תרגום ובחורים ורוקי. וזה אסור מחמת אמות הילדים שמא יהא בינו וביניהם קירוב דעת בבואן לילדיהן לבית הספר. ומטעם זה לא תלמד אשה מחמת בוא אבותיהם.

מבואר בדבריו כי האיסור בשני המקרים הוא קירוב הדעת הנוצר בין המלמד או המלמדת לבין הורים הבאים אל ילדיהם לבית הספר^[8]. נראה שהרמב"ם מבין שההורים באים בקביעות וזה עלול ליצור קירוב דעת.

גם בר"י מלוניל מבואר כי הטעם בשני האיסורים שווה, אלא שהר"י מלוניל לא חשש לקירוב הדעת אלא לכך שהרווק יפתה את האמהות או שאשה שמלמדת תינוקות תיבעל להורי התינוקות :

יש לחוש משום אמהות הילדים שמוליכות אותם לבית המדרש ומביאות להם פעמים רבות לחם ומים, ושמא תפתה לו, וכן לא

(6) פרק י"ב הלכה ו'.

(7) פרק י"ג הלכה ג'.

(8) לשון הרמב"ם שהחשש הוא "בבואן לילדיהן בבית הספר" וכן כתב גם ביד החזקה "מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם". מלשון זו משמע שהבעיה אינה משום שמביאות את ילדיהם לבית הספר [כהסבר רש"י], אלא משום שבאות אליהם. ייתכן שכוונת הרמב"ם שהאמהות באות כדי להביא מזון לבניהם כמו שכתב הר"י מלוניל שנביא לקמן, ואפשר שכוונתו בבואן לילדיהן - מחמת ילדיהן. מ"מ, נראה שהכל נימוק אחד שהאמהות באות תדיר לבית הספר, וראה בדבר הלכה [סימן י"ב ס"ק ו] בשם נימוקי הגר"י בסוף שו"ע יו"ד.

יש לחוש משום אמהות הילדים שמוליכות אותם לבית המדרש ומביאות להם פעמים רבות לחם ומים, ושמא תתפתה לו, וכן לא תלמד אשה סופרים- הכא נמי משום חשד אבות הנערים שמא תבעל להם ופרצה קורא לגנב.

גם ספר חידושי כת"י הקרוי יד רמ"ה הבין כי הטעם שווה בשני האיסורים, אלא שלכאורה לדעתו יש כאן חשש שלישי והוא :

רווק משום אימהתא דינוקי, אשה נמי משום אבהתא דינוקי דאתו לגבי ינוקי ומתיחדי בהדה.

משמעות דבריו היא שסיבת האיסור בשני המקרים היא שמא יבואו לידי איסור יחוד. אולם מפירושו של היד רמ"ה למשנה נראה לא כך, שכן שם כתב :

ולא ילמד סופרים משום אמותיהן דרגילין גביה לאיתוי בניהי, אבל כשהוא נשוי קליש יצריה ואע"פ שאין אשתו עמו.

הרי שנימק שהסיבה שבנשוי אין לחוש היא משום שיצרו נקלש, ואם האיסור כאן הוא משום יחוד, מה לי שקליש יצריה או לא, הרי סו"ס יעבור על איסור יחוד? על כן נראה שמה שכתב היד רמ"ה בפירושו לגמ' "ומתיחדי בהדיה" אין כוונתו לאיסור יחוד אלא לקירוב דעת ע"י שנמצאים בתדירות במפגש הדדי, וזה יביא כנראה לידי זנות.

נמצא עד כאן כי ישנם שני נימוקים לאיסור לרווק ללמד תינוקות וכן לאיסור לאשה ללמד קטנים: משום חשש לקירוב דעת בין המלמד לאמהות ובין המלמדת לאבות, או משום חשש שהמלמד יבוא לזנות עם האמהות והמלמדת תזנה עם האבות.

ב. ההבדל בין מלמד למלמדת

במשנה מבואר כי לאיש נשוי מותר ללמד תינוקות ולא חששו כאן לקלות ראש או לזנות עם אמהות הילדים. לאור זאת יש לשאול: מדוע כשהמלמד נשוי לא חששו שמא יגיע לקלות ראש או לזנות עם אמהות התינוקות, מתוך הבנה כי באדם נשוי אין לחוש לזנות, ולעומת זאת במלמדת קיים חשש לקלות ראש או לזנות בינה לבין אבות התינוקות, למרות שהם נשואים? הרי מדין מלמד רווק עולה כי באדם נשוי אין לחוש לקלות ראש או לזנות בהקשר כזה^[9]?

נראה שכדי ליישב חלוקה זו עלינו לומר כי חז"ל הניחו שתי הנחות יסוד :

(9) ואין לומר כי ברישא מדובר על יחוד של מלמד נשוי עם אם התינוקות שגם היא נשואה, ועל כן אין איסור, אולם בסיפא מדובר על יחוד של אב התינוקות הנשוי עם מלמדת רווקה דווקא, שכן כפי שנביא לקמן בסיפא האיסור כולל גם מלמדת נשואה, וא"כ גם בסיפא מדובר על יחוד של איש נשוי ואשה נשואה ועכ"ז המצב אסור.

יש להעיר כי הט"ז [יו"ד סוף סימן רמ"ה] כתב כי הטעם שאסרו לאשה ללמד תינוקות הוא משום שחששו לאב רווק שיזנה עמה, ולפי זה גם במלמד וגם במלמדת החשש הוא לזנות של רווק עם אשה [אפילו נשואה]. אך דבריו קשים, שכן זהו חשש רחוק [שהרי בדר"כ אבות הילדים נשואים], וקשה לומר שחז"ל יאסרו לאשה ללמד ילדים משום חשש רחוק כזה.

א. קלות הראש או הפיתוי לזנות יבואו דווקא מצד המלמד או המלמדת ולא מצד ההורים. הטעם לכך הוא שלהורי הילדים ישנה רתיעה מסויימת מהמלמד או המלמדת, אך למלמד או למלמדת אין רתיעה מיצירת קשר עם ההורים כי הם מרגישים "בעלי הבית".

ב. אדם נשוי לא יזום פיתוי, שכן לעניין זה הוא מרוסן, מאידך יש לחוש שמא הוא יגרר אחרי פיתוי של אשה אחרת, שכן עובדת היותו נשוי אין בכוחה לעמוד מול פיתוי כזה.

לכן כשהמלמד נשוי, אין לחוש שייזום עבירה [שכן נשוי לא יזום], וכן אין לחוש שאמהות הילדים יחטיאו אותו, כי ההורים אינם יוזמים. לעומת זאת כשיש מלמדת, קיים חשש כי היא תיזום עבירה [שהרי היא "בעלת הבית"], והאבות ייגררו אחריה למרות שהם נשואים [שכן נשוי אינו עומד בפני פיתוי].

הערה נוספת שיש לעמוד עליה היא שמפשט המשנה עולה שדווקא במלמד תינוקות חילקו בין רווק לבין נשוי, אך באשה המלמדת תינוקות אין חילוק, ובין ברווקה בין בנשואה אסור [וכן מפורש בתשובות הרמב"ם^[10]], ויש להבין מה פשר חילוק זה- מדוע באשה נשואה חששו לעבירה ובאיש נשוי לא חששו? אמנם בקיצור פסקי הרא"ש^[11] כתב :

מי שהוא פנוי בלא אשה לא ילמד תינוקות, וכן אשה פנויה מאיש לא תלמד.

מבואר כי לדעתו גם באשה המלמדת תינוקות האיסור הוא דווקא בפנויה אך נשואה- מותרת ללמד תינוקות, אך לא מצינו לו חבר בשאר הפוסקים, וא"כ יש להבין טעם החילוק.

נראה כי החילוק בין מלמד נשוי למלמדת נשואה הוא שאיש נשוי שמגיע לקירוב דעת או לתאוה לעבירה, לא יזנה שכן פיתוי בסלו^[12], אולם אשה נשואה אם תבוא לידי תאוה- אין דרכה לתבוע את בעלה, ועל כן עלולה לבוא מתוך תאוותה לידי עבירה

הערת הרב נבצנל : האם זה מצוי שאשה תפתה איש.

תשובה: לפי דבריו לעולם האיש הוא המפתה. לפי זה נצטרך לומר כי באדם נשוי יש לחוש שמא יפתה במידה והוא הורה, אך אין לחוש שמה יפתה במידה והוא המורה. אלא שצריך להבין מדוע כאשר האיש נשוי הוא מלמד אין לחוש שהוא יזום עבירה? ואולי י"ל כי חז"ל שיערו שעובדת היותו נשוי תעמוד לו רק בצירוף מונע נוסף. ולכן רק כאשר הוא משמש בתפקיד מלמד, והוא חושש לאבד מקום עבודתו, הוא לא יזום עבירה, אך כאשר הוא משמש כהורה, למרות שהוא נשוי הוא יפתה את המלמדת. [לפי זה ברוק אסרו למרות החשש של איבוד מקום פרנסתו, כי מונע זה לבד אין בכוחו למנוע מן העבירה].

(10) סימן ל"ד וסימן מ"ה. [תשובות אלו הובאו ברמב"ם הוצאת אל המקורות הל' אי"ב סי' ר"ט ר"י וע"י בשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' מ' פרק כ"ז שהאריך בזה.

(11) סוף קידושין, מובא בלחם יהודה פ"ב מהלכות ת"ת הלכה ד אפי זוטרי סוף ס"ק ל"ב מובאים דבריהם באוצר הפוסקים סימן כ"ב סעיף כ ס"ק ס אות א.

(12) כמו שמובא בגמ' בכתובות דף ס"ה ע"א לגבי רבא שהתגרה בו יצרו בעקבות מפגש עם אלמנתו של אביי והלך ותבע את אשתו באמצע היום.

עם אבות הילדים. בנוסף לכך נשים דעתן קלה והחשש שיגיעו לקלות ראש עם גברים יותר מצוי.

נמצא א"כ לסיכום כי ברישא החשש הוא שהמלמד יפתה את אמהות הילדים כי הוא "בעל הבית" אולם כשהוא נשוי- פתו בסלו ולא יבוא לידי עבירה. בסיפא החשש הוא שהמלמדת תפתה את אבות הילדים. חשש זה קיים גם במלמדת נשואה משום שאין לה פת בסלה ועל כן יש לחוש שתפתה את אבות הילדים לעבירה, ואבות הילדים יתרכו לה למרות שהם נשואים, שכן אין בכוחם לעמוד בפני פיתוי.

ג. דעת הרמב"ם ביד החזקה שמחלק בין טעמי האיסור

הרמב"ם ביד החזקה כתב לשני הדינים המובאים במשנה נימוקים שונים [לעומת דבריו בפירושו המשניות שהובאו לעיל], ונראה שעשה כן כדי להסביר מדוע במלמד נשוי התירו ובמלמדת נשואה אסרו. זה לשון הרמב"ם^[13] :

מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות, מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם ונמצא מתגרה בנשים, וכן אשה לא תלמד קטנים מפני אבותיהן שהן באין בגלל בניהם ונמצאו מתיחדים עמה.

לפי דבריו האיסור לאיש ללמד תינוקות הוא משום שהוא "מתגרה בנשים", ולעומת זאת האיסור לאשה ללמד תינוקות אינו מחשש לגירוי אלא משום "נמצאו מתיחדים עמה"^[14].

בביאור הטעם "נמצא מתגרה בנשים" כתב הידי אליהו^[15] :

כיון שמדי יום נכנסות האמהות ובאות אצלו מתגרה יצר הרע בלבו ויבא לידי עבירה, ואף אם לא יבא לידי עבירה מידי הרהור לא יצא.

מדבריו נראה שמבין מלשון הרמב"ם כי המלמד עצמו מתגרה ע"י הנשים וגירוי זה עלול להביאו לעבירה או להרהור, אולם לדעתי הבנה זו צ"ע, שכן מפשט לשון הרמב"ם שכתב "מתגרה בנשים" משמע שיש כאן פעולה אקטיבית של המלמד שמפתה את הנשים, ואם אכן הרמב"ם היה רוצה להצביע על הגירוי של המלמד עצמו- היה לו לכתוב שמתגרה "ע"י הנשים" ולא שמתגרה "בנשים".

אמנם במאירי משמע קצת כדברי הידי אליהו וז"ל :

וטעם האיסור שאף על פי שאינו חשוד על משכב זכור יש לחוש באמותיהן שמוליכות את בניהן לבית הספר ויצרו מתגבר בהן... וכן

(13) פרק כ"ב הלכה י"ג.

(14) עיין בט"ז יו"ד סימן רמ"ה ס"ק ז. נראה מדבריו שבשני המקרים הוא אותו הטעם, ומה שכתב הרמב"ם באיש לשון מתגרה ובמלמדת לשון מתיחדת- משום שאיש מתגרה בפועל והאשה אינה מתגרה בפועל רק מכינה עצמה ונענית לו ע"י שמתיחדת איתו. כך הסביר דברי הט"ז המגיה באבן העזר סימן כ"ב ס"ק י"א וכל זה נראה דחוק, כיון שהפשט ברמב"ם הוא שיש כאן שני טעמים שונים.

(15) תיקון פ"ח.

לא תלמד אשה סופרים מחשש אבותיהם שבאים בגלל בניהם ונמצאו מתיחדים עמה.

המאירי הלך בדרכו של הרמב"ם בטעמי האיסור ובטעם האיסור לרווק ללמד כתב "ויצרו מתגבר בהן". נראה שדברים אלה הם ניסוח של המאירי למה שכתב הרמב"ם "מתגרה בנשים", וא"כ מבואר במאירי כי הגירוי המוזכר ברמב"ם אינו פעולות של התגרות בנשים, אלא תהליך נפשי שעובר על המלמד המתפתח לחטוא עם הנשים, היינו כהבנת הידי אליהו בפירוש ביטוי זה, אולם עדיין נראה כי כוונת המאירי היא שגירוי יצר זה יוביל לזנות ולכן אסרו לרווק ללמד, ולא כמו שכתב הידי אליהו שיש כאן גם חשש הרהור, שכן אין זה נראה שמשום חשש הרהור יאסרו לרווק ללמד מה עוד שלדעת הרמב"ם כבר כתבנו^[16] שלא מנה במנין המצוות איסור של ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה כיון שלדעתו הוא רק אסמכתא.

דברי הרמב"ם טעונים ביאור: מדוע חשש גירוי שייך דווקא במלמד ולא במלמדת ומדוע חשש יחוד שייך דווקא במלמדת ולא במלמד, לכאורה שני החששות שייכים בשניהם?

נראה ליישב כי הרמב"ם מבין שדין גירוי שייך רק כשהמלמד הוא איש, שדרכו לפתות את הנשים. בנוסף לכך הורי התינוקות, האמהות, צריכות לר^[17] והוא רגיל עמהן, ואולי אף ייתכן כי לבו גס בהן^[18], ולכן יש לחוש כאן לכך שיתגרה בנשים. לעומת זאת באשה המלמדת אין חששות אלה קיימים, שכן אין דרכה של אשה להתגרות בגברים, וכמו כן אין לחוש שהאבות יתגרו במלמדת, כי הם נפגשים עמה לזמן קצר והולכים, ולכן הם אינם מספיקים להתגרות בה. דווקא באיש מלמד, שהוא קבוע וכל הזמן הנשים באות אליו, חששו חז"ל שיגיע לגירוי כי נמצאות אצלו נשים מדי יום^[19].

עוד אפשר לומר, כי הרמב"ם מבין שאכן יש לחוש שאבות הילדים יפתו את המלמדת, אך חז"ל לא רצו למנוע מהאשה אפשרות פרנסה מטעם זה, שכן ניתן לטעון שהחוטא ייזהר, והיינו שהבעלים המתגרים לא יביאו את בניהם, אך האשה אינה צריכה לקפח את פרנסתה מחשש החטא של הורי הילדים, אלא שיש להעיר על סברא זו שאין זה

16) בחלק ב במאמר איסור הסתכלות סוף פרק 13.

17) שו"ת ציץ אליעזר חלק ו' סי' מ' פרק כ"ז הביא את דברי האפי זוטרי שכתב: "שהאמהות הן המביאות לבניהן לבית הספר וידוע דרחמי אב ואם על הבנים ובפרט נשים, וכדכתיב: ידי נשים רחמניות, ולעולם יראות על בניהן שלא יכו אותם המלמדים. ע"כ ודאי באים להרבות דברים עם המלמדים להשגיח על בניהן בעין החמלה, וממילא באות לידי קירוב דעת עם המלמד, דסברי למימר: מתוך כך יאהבו גם את בניהן אהבה יתירה ולא יכבידו עולם עליהם, ומן השיחה יוכל לבא לידי הרהור ומהרהור למעשה".

18) עיין בברכי יוסף יו"ד סימן רמ"ה סעיף ה שהבין שהאיסור משום יחוד, וכתב כי אפילו אם בעליהן של אמות הילדים בעיר- אסור משום יחוד, משום דגייס בהן דבאות יום ויום ובגס בה אין מועיל בעלה בעיר.

19) עיין מחצית השקל ס"ק כ"א שכתב ומשום אביהם דקטנים אין חשש גירוי כיון שהם באים רק באקראי בעלמא ואולי כוונתו כפי שכתבנו.

פשוט כ"כ לומר שהאשה אינה נדרשת למנוע את החטא, שהרי סו"ס גם היא שותפה לו וא"כ יש סברא לומר שנאסור לה לעבוד בעבודה שעלולה לגרור אותה לחטא [למרות שלא היא גורם החטא]. בנוסף לכך, מסתבר שחז"ל אסרו עבודות מסויימות כדי להציל את החברה בכללותה ולא כדי להציל איש זה או אחר מהחטא, ולכן מסתבר שחז"ל אכן היו אוסרים על האשה ללמד, אם הדבר עלול לגרום לפריצות בעם ישראל. בעקבות כך נראה יותר כהסבר שכתבנו בפיסקא הקודמת.

לגבי הנימוק של חשש יחוד כתב הרמב"ם כי הוא קיים רק במלמדת ולא במלמד. בהסבר הטעם לכך מצינו כמה דרכים באחרונים.

א. הכ"מ בהלכות ת"ת^[20] כתב ליישב מדוע לאשה גם אם היא נשואה- אסור ללמד ואילו באיש- רק לרווק אסור לו ללמד אך לנשוי מותר וענה :

דבשלמא גבי איש כיון שאשתו עמו היא משמרתו לפי שדרכה להיות תמיד בבית, אבל אין דרך האיש להיות תמיד בביתו.

מדבריו עולה כי אצל האיש [נשוי] אין לחוש ליחוד עם אמהות הילדים משום שקיים כאן היתר "אשתו משמרתו", [מטעם זה גם הנשים ימנעו מקריבה עליו, משום שמפחדות מאשתו], אך באשה שמן הסתם בעלה אינו בעיר- אין היתר אם תתיחד עם אבות הילדים. מבואר א"כ שאין כאן איסור יחוד מכח היתר אשתו משמרתו.

ב. היש"ש כתב^[21] שאכן גם במלמד רווק יש לאסור אם קיים חשש ליחוד, אלא שהרמב"ם מדבר על מצב בו בפועל אין חשש יחוד, ולכן אסר מצד שמתגרה בנשים. כ"כ בב"ש^[22] :

כאן כתב מתגרה, ובאשה כתב מתייחד עמהם- נראה כאן אפילו אם ליכא יחוד אסור משום גירווי בנשים, אבל בנשים- לא שייך גירווי, ואין אסור אלא אם מתייחדים.

בהסבר המציאות בה אין חשש יחוד כתב היש"ש^[23] :

דאין הכרח שיבואו האמהות תדיר עם הילדים, כי כל כבודה בת מלך פנימה, ואף אם באות לפרקים, לפעמים אינו יחוד, או מחמת התינוק, או כהאי גוונא

ג. הב"ח^[24] כתב להסביר שבנדון הרמב"ם אין חשש ליחוד משום שבדין מלמד רווק מתייחס הרמב"ם לאופן בו מביאים את הילדים אל "בית הספר", אך בדין אשה מלמדת לא כתב לשון זו. בית ספר הוא מקום בו יש הרבה תלמידים, לומדי מקרא,

(20) פרק ב הלכה ד.

(21) קידושין פרק ד סימן כ"ז.

(22) ס"ק כ"א.

(23) קידושין סימן כ"ז.

(24) סימן כ"ב ס"ק י, וכעין זה כתב גם ביש"ש קידושין פ"ד סימן כ"ז.

לומדי משנה ולומדי גמ', ועל כן אין בו חשש יחוד ולכן חז"ל חששו רק לגירוי, אולם אשה המלמדת ילדים קטנים- מלמדת בביתה, ושם יש לחוש ליחוד.

ד. הידי אליהו^[25] כתב הסבר אחר בטעם החלוקה בין מלמד רווק שם לא חשש הרמב"ם ליחוד, לבין אשה מלמדת, שם חשש הרמב"ם ליחוד וז"ל:

רב הנשים [המביאות ילדיהן למלמד]- בעליהן בעיר וליכא משום יחוד כמו שכתב בסמוך 'שאימת בעלה עליה', ומשום מיעוטא דמיעוטא דליתנהו בעיר לא היה להם לגזור... אבל באשה- אע"פ שכשבעלה בעיר ליכא משום יחוד, סתם גזור, ולא היה להם לחלוק גזרתם בין אשה מלמדת שבעלה בעיר לאין בעלה בעיר, או שבעלה בעיר תלמד סופרים וכשהלך בעלה מן העיר תפסיק מללמד, ונמצא הדבר לשיעורים.

הידי אליהו מניח כי רוב הנשים- בעליהן בעיר ואין איסור להתיחד עמהן. מיעוטא דמיעוטא של הנשים- בעליהן לא בעיר וקיים לגביהן איסור יחוד. משום כך אין לאסור על רווק ללמד מחשש יחוד שכן אין כאן מצב ודאי בו היחוד אסור, והחשש שמא הוא יתיחד עם אשה שבעלה איננו בעיר הוא קטן, שהרי רוב הנשים מותרות ביחוד כי בעליהן בעיר, ולמרות שיש בעיר נשים שבעליהם נסעו- אך מי אמר שהנשים המביאות את ילדיהן אליו הן נשים שבעליהן אינם בעיר? לכן כאן אסר הרמב"ם רק מצד החשש שיתגרה בהם.

לעומת זאת באשה מלמדת המציאות שונה. אמנם גם כאן החשש שמא בעלה לא יהיה בעיר הוא קטן, אך מאידך גם אם ברוב הזמנים בעלה בעיר אך במיעוט הזמן אינו בעיר, מצב זה הוא מצב קיים ובו יש ודאי חשש יחוד. הידי אליהו מבין כי לאשה כזו אסור חז"ל להיות מלמדת מחשש שתתייחד עם האנשים, שכן כאן ידוע לנו שבעלה אינו בעיר ויש כאן אפשרות להגיע ליחוד אסור. ממילא כיון שעל אשה זו עלינו לגזור, יש לגזור גם על שאר הנשים, כי חכמים לא רצו לתת את דבריהם לשיעורין, וכמו כן א"א לומר לה פעם ללמד ופעם להפסיק.

ד. הסבר אופן היחוד לו חששו

לכאורה יש מקום להעיר: מדוע באשה שמלמדת תינוקות חששו ליחוד, הרי כשהאבות מביאים את ילדיהם אליה נוכחים שם עוד ילדים והם מהווים שומרים המונעים איסור יחוד?

צ"ל כי חז"ל חששו שכיון שהאבות מגיעים תדיר ונוצרים קשרים יום יומיים בינם למלמדת, סף הזהירות מהיחוד פוחת. אוריה זו עלולה לגרור מצב בו הם יגיעו ליחוד ללא שימת לב, כגון שהילדים יצאו לשחק או שנסגרים בחדר לדבר אודות הילדים וכדומה. מצבי יחוד בין האבות והמלמדת הם מצויים [ועלולים לבוא לידי ניאוף]^[26],

[25] תיקון פ"ח.

[26] פרישה סימן כ"ב ס"ק כ"ה.

בניגוד לאדם הנפגש בארעי עם אשה זרה שאינו מכיר, שם סף הזהירות גבוה ויתן דעתו שלא יבוא ליחוד אסור.

אמנם מהנתיבות לשבת^[27] נראה שהחשש הוא שיתייחדו בנוכחות הילדים, שכן לגבי איסור לאשה ללמד תינוקות כתב :

הא דדקדק הטור גבי אשה לא תלמד קטנים ולא נקט תינוקת כמו ברישא, משום דהבת כשהיא בת ג' שנים הוי היא עצמה שמירה, ובאשה לא שייך גירוי כמ"ש הב"ש.

הנתיבות לשבת עומד על לשון הטור שלגבי האיסור לאשה ללמד כתב שלא תלמד "קטנים" ולא כתב "תינוקות". על לשון זו העיר הפרישה כי לכאורה מלשון הטור מדוקדק שהאיסור הוא דווקא ללמד בנים קטנים, אך בנות קטנות מותר ללמד, אלא שחילוק זה טעון ביאור. על כך עונה הנתיבות לשבת כי יש הבדל בין בנים קטנים לבין בנות קטנות: בנים קטנים מהווים שמירה מיחוד רק בגיל 9, ואז גם היחוד עמהם נאסר. לעומת זאת בנות קטנות מהוות שומרות מפני היחוד כבר בגיל 3, שכן כבר אז הן ראויות לביאה, אולם היחוד עמהן בגיל זה מותר משום שהן אינן מוסרות עצמן לביאה. לכן באשה המלמדת בנים - כל המצבים אסורים: אם הם מתחת לגיל 9 הם אינם מהווים שומרים מיחוד עם אבות הילדים^[28], ואם הם מעל גיל 9 - יש בעיה של יחוד עם התלמידים עצמם. לעומת זאת באשה שמלמדת בנות, המצב האסור הוא רק בבנות מתחת לגיל 3, אך כשהן מעל גיל 3 הן מהוות שומרות מיחוד וממילא אין לחוש ליחוד עם אבותיהם.

מבואר בדבריו שהחשש ליחוד במלמדת הוא עם אבות הילדים בנוכחות הכיתה, ולא שמא ייקלע למצב של יחוד, אך דבריו הם חידוש ובפוסקים האחרים לא מצינו שחילקו בין ילדים לילדות וסוברים כמו שכתבתי^[28].

5. הגדרת רווק בדעת ת"ק

הרמב"ם בפירושו המשנה כתב :

רוק - מי שלא נשא כלל, תרגום ובחורים ורוקי.

גם התוס' על המשנה^[29] כתב כך בביאור הגדרת רווק וז"ל :

רווק הוא אדם פנוי שלא נשא אשה מעולם ותרגום של "ובחורים כשול יכשלו" - הוא רווקים (ישעיה מ).

כן פירש גם המאירי והוסיף על פי הבנה זו שלדעת ת"ק איסור זה אינו חל על אלמן :

[27] סימן כ"ב סעיף כ.

[28] הערת הרב נבנצל: אין זה פשוט שילד למטה מגיל תשע אינו שומר.

[28] לגבי עצם דבריו כי קטן מהווה שומר רק מגיל 9 ולא קודם לכן - עיין מה שכתבנו להשיג עליו במאמר "שמירה ע"י קטן או קטנה".

[29] ד"ה "לא ילמד רווק".

דווקא רווק אבל אלמון מותר.

כן הוא גם בר"י מלוני"ל :

ודווקא רווק שמעולם לא נשא אשה שיצרו מתגבר עליו, אבל אלמן שנשא אשה מותר ללמד סופרים.

מובן שמה שכתבו ראשונים אלו "אלמן", מתייחס גם לגרוש, שאינו נחשב רווק, ומה שכתבו אלמן הוא משום שדיברו בהווה.

לעומת זאת יש ראשונים שפירשו את דעת ת"ק באופן שונה. רש"י במשנה כתב : רווק פנוי בלא אשה.

משמע שגם אלמן בכלל האיסור, וכ"כ בקיצור פסקי הרא"ש^[30] : מי שהוא פנוי בלא אשה.

כן משמע מפשטות לשון הסמ"ק^[31] :

רווק פירוש מי שאין לו אשה.

לכאורה מפשט הגמ' נראה יותר כרש"י וסיעתו. הגמ' התלבטה בדברי ר' אלעזר שחלק על ת"ק ואמר שהאיסור הוא אפילו במי שאין לו אשה :

איבעיא להו : מי שאין לו אשה כלל, או דלמא בשאינה שרויה אצלו ?

אפשרות אחת היא שר"א אוסר דווקא במי שאין לו כעת אשה, ולפי האפשרות השנייה ר"א אוסר גם מי שהוא נשוי אך אשתו אינה שרויה אצלו.

תוס' ר"י הזקן הבין שגם דעת ת"ק תשתנה לאור הבנות אלו :

מי שאין לו אשה כלל, ומוסיף את"ק דת"ק דווקא קאמר "שלא נשא מימיו" ואתא ר' אלעזר ואמר : אפילו נשא ומתה, או דלמא כשאינה שרויה אצלו דת"ק קרי רווק כל מי שאין לו אשה, ואתא איהו למימר : אפילו יש לו אשה ואינה שרויה אצלו שם - אסור ללמד.

תוס' ר"י הזקן מבין שהמחלוקת בין ת"ק לר"א אינה קיצונית אלא יש לצמצם אותה כפי האפשר. לכן לפי הצד הראשון בגמ', שר"א אוסר רק למי שאינו נשוי כעת ללמד סופרים, אזי דעת ת"ק היא שגם מי שאין לו אשה רשאי ללמד סופרים אם היתה לו פעם אשה, ורק למי שלא נשא אשה מימיו - אסור ללמד סופרים. לפי זה, הגדרת רווק היא "שלא נשא אשה מימיו" [ולאלמן מותר להיות מלמד], מאידך גיסא, אם ר"א סובר שגם למי שהוא נשוי כעת אך אשתו איננה כאן - אסור ללמד סופרים. דעת ת"ק היא שכשיש לו אשה הוא מותר גם אם היא אינה כאן, אך כשאין לו אשה כעת - אסור

(30) קידושין פרק ד אות כ"ז.

(31) מצוה צ"ט.

לו ללמד סופרים. מצב זה כולל גם אדם שהיה נשוי ומתה אשתו, וא"כ רווק פירושו: מי שאין לו אשה כעת [וגם לאלמן אסור להיות מלמד]

לפי זה צריך לומר כי מה שכתב רש"י על המשנה "רווק פנוי ללא אשה" הוא דווקא לפי הצד הזה בגמ', שאותה נקטה הגמ' למסקנא.

הר"י הזקן הסביר כך את דעת ת"ק, משום שאם נאמר שגם לפי הצד השני ת"ק אוסר רק במי שלא נשא אשה כלל, אזי תהיה כאן מחלוקת קיצונית בין ת"ק לר"א. לפי ר"א גם למי שנשוי ממש אך אשתו אינה כאן אסור ללמד סופרים, ולדעת ת"ק רק למי שלא נשא אשה מעולם - אסור, אך אפילו אלמן - מותר [וכ"ש מי שאשתו אינה כאן]. לכן פירש הר"י הזקן שלפי האפשרות השנייה ת"ק אוסר אפילו באלמן.

לפי זה, למסקנת הגמ' שדעת ר' אלעזר שגם באינה שרויה אצלו אסור, דעת ת"ק היא שרווק פירושו אדם שכעת אין לו אשה למרות שבעבר היתה לו. לכאורה לפי דברים אלה עולה, כי מהגמ' מוכח כרש"י והרא"ש ולא כרמב"ם וסיעתו, ומדוע א"כ הרמב"ם וסיעתו פירשו בדעת ת"ק שרווק הוא מי שלא נשא אשה מעולם והתירו באלמן?

נראה שסברת הרמב"ם וסיעתו היא שפירוש המילה "רווק" הוא כפי שכותב התרגום המובא בתוס' - מי שלא נשא אשה מימיו, ולכן פירשו כך את המשנה. הרמב"ם וסיעתו חלקו על ר"י הזקן שהסביר שבספק הגמ' בהסבר דעת ר"א טמון גם ספק בהסבר ת"ק. לדעת הרמב"ם וסיעתו גם כשהגמ' הציעה בצד השני של הספק שר' אלעזר אוסר אפילו נשוי שאשתו אינה עמו, עדיין ת"ק אוסר דווקא רווק שלא נשא אשה מעולם ומתיר באלמן. למרות שלפי זה ר' אלעזר קפץ שתי מדרגות מעבר לדעת ת"ק, ואוסר לא רק מי שהיה נשוי והתאלמן אלא גם נשוי שאשתו אינה שרויה אתו. מה שהכריח ראשונים אלה לומר כך הוא פירוש המילה "רווק" כפי שכתבנו, ולפי זה הגמ' מעולם לא הסתפקה בדעת ת"ק וכל הספק הוא בדעת ר"א עד כמה הוא חולק על ת"ק.^[32]

6. דעת הראשונים במחלוקת ת"ק ור"א

הרי"ף והרא"ש העתיקו את המשנה^[33] אך בהסבר הגמ' לא העתיקו את הספק של הגמ' בדברי ר' אלעזר. נראה שלדעתם הלכה כת"ק ועל כן הבינו כי לספק בדעת ר"א אין נ"מ למעשה ולכן השמיטוהו, אולם לכאורה עדיין אין בזה די כדי ליישב את השמטת הספק של הגמ', שהרי תוס' ר"י הזקן הסביר כי מתוך הבנת דברי ר' אלעזר

(32) רש"י כתב בביאור הספק של הגמ' "מי שאין לו אשה כלל - ומוסיף אדחנא קמא דקאמר רווק שלא נשא אשה מימיו ואתא ר' אלעזר למימר אפילו היתה לו ומתה אבל יש לו ואינה שרויה אצלו מותר או דלמא כו". בדבריו אין זה מבואר כיצד הסביר את הצד השני של הספק בגמ', האם לפיו גם ההסבר בדעת ת"ק השתנה או לא. לאור האמור, מוכרחים אנו לומר בדעתו שהבין כהסבר ר"י הזקן ולכן פירש במשנה שרווק כולל מצב של אלמן, כמסקנת הגמ'.

(33) הרי"ף שינה את הגירסא. במקום "ר' אלעזר אומר אף מי שאין לו אשה" כתב: "אף מי שאין עמו אשה".

ניתן ללמוד מיהו הרווק עליו דיבר ת"ק, וא"כ היה לרי"ף להביא את הספק של הגמ' כדי שנבין מתוכו מהי דעת ת"ק? אולם לפי מה שכתבנו לעיל כי לדעת הרמב"ם והמאירי מובן מדוע הושמט ספק זה, שכן לדעתם הספק של הגמ' בהסבר דעת ר"א אינו משפיע כלל על הבנת דעת ת"ק: לדעת ת"ק "רווק" הוא אדם שלא נשא אשה מימיו והבנה זו נכונה לפי שתי האפשרויות בהסבר דעת ר"א^[34].

רבינו ירוחם^[35] כתב :

לא ילמד רווק- כלומר בחור שאינו נשוי, תינוקות משום אמן של תינוקות שיביאו אותם ללמוד.

בלשונו העתיק רי"ו רק את דברי ת"ק ולא את דברי ר"א וא"כ פשוט שפסק כמותו^[36]. נראה שרי"ו הבין כך בדעת הרא"ש [שהיה רבו^[37]] שהעתיק את המשנה כצורתה, ולכן פסק גם הוא כת"ק.

בקיצור פסקי הרא"ש^[38] כתב :

מי שהוא פנוי לא ילמד תינוקות וכן אשה פנויה מאיש.

משמע שהבין בת"ק כל מי שפנוי כעת וכנראה סובר שזה הפשט במילה רווק לעומת זאת ר"י הזקן במקום פסק כר"א לפי הבנת הגמ' במסקנה, והיינו שכוונת ר"א לאסור באופן שיש לו אשה אך היא איננה כאן :

ומסתברא שאם הוא בעיר אחת ללמד והניח אשתו בעיר אחרת שאסור דהא אין לו אשה כאן.

מבואר א"כ כי לדעתו הלכה כדעת ר"א. כנראה שנקט כן למסקנא משום שהגמ' דנה בדעתו, ומשמע שהלכה כמותו.

הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה^[39] כתב :

מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות, מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם ונמצא מתגרה בנשים, וכן אשה לא תלמד קטנים מפני אבותיהן שהן באין בגלל בניהם ונמצאו מתייחדים עמה, ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו.

34) הלחם רב סימן ד כתב בפשטות שדעת הרי"ף והרא"ש לפסוק כת"ק, וכ"כ המגיד משנה שנביא לקמן בדעת הרי"ף.

35) נתיב שני חלק ראשון דף י"ז עמודה ראשונה.

36) הביא דבריו הלחם רב סימן ד.

37) כמו שכתב בשם הגדולים ערך "רבינו ירוחם".

38) קידושין פרק ד אות כ"ו.

39) פרק כב הלכה יג.

בתחילת דבריו כתב שהאיסור חל רק על "מי שאין לו אשה". מבואר כי חובה שיהיה נשוי, והאיסור חל גם על אלמן וגם על רווק. לפי זה הרמב"ם פסק כת"ק ומסביר כי רווק הוא מי שאין לו כעת אשה, וגם אלמן בכלל האיסור.

מסקנת הרמב"ם כאן לגבי האיסור של אלמן להיות מלמד היא בניגוד למה שכתב בפירושו למשנה, שרווק הוא מי שלא נשא אשה מימיו. לדרך זו צריך לומר כי הרמב"ם כאן חזר בו ממה שכתב בפירושו המשנה ופירש "רווק" באופן אחר.

מדברי הרמב"ם בתחילת ההלכה נראה כי לאדם נשוי מותר ללמד ילדים בכל מצב, גם אם אשתו אינה נוכחת כלל בעיר, אולם מאידך, בסוף דבריו כתב הרמב"ם "ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו". מלשון זו משמע שהרמב"ם מקל רק באופן בו אשתו אינה עמו בבית הספר ממש, אך מ"מ מצריך שאשתו תהיה עמו באותה העיר. דיוק זה בדעת הרמב"ם יכול להתפרש בשני אופנים :

א. הרמב"ם פסק כר"א המתיר רק כשאשתו עמו, אלא שהוא מסביר ש"עמו" אין פירושו עמו בבית הספר אלא די בכך שתהיה עמו בעיר.

לפי פירוש זה, מה שכתב הרמב"ם בתחילת דבריו לאסור דווקא במי שאין לו אשה הוא רק הסתייגות אחת, שכן סמך על מה שכתב לקמן שגם מי שיש לו אשה צריך שאשתו תהיה "עמו" היינו באותה העיר. עוד אפשר להסביר כי מה שכתב הרמב"ם בתחילת דבריו "מי שאין לו אשה" הוא מציאות הכוללת בתוכה כל מצב בו אין אשתו עמו, והיינו רווק וגם נשוי שאשתו אינה באותה העיר, והלשון "אין לו אשה" מתפרשת על פי מה שמדוייק מסוף דבריו, שהכוונה למי שאין לו אשה בסביבה הקרובה.

אפשרות זו בהסבר דעת ר"א מובאת גם בירושלמי [שהובא במ"מ] שכתב כי מה שהצריך ר"א אשתו עמו- אין הכוונה שצריכה להיות שרויה עמו באותו מקום, והבין הרמב"ם שאינה צריכה להיות עמו באותו הבית, אך בפשטות חייבת להיות נוכחת באותה העיר.

ב. הרמב"ם פסק כת"ק, אלא שלדעתו ת"ק מתיר במי שאשתו אינה עמו רק בתנאי שתהיה נוכחת בעיר והחידוש הוא שאין צורך שתהיה עמו באותו מקום ממש ודי בכך שתהיה באותה העיר. להסבר זה, לשון הרמב"ם בתחילת ההלכה תתפרש כמו שהסברנו באפשרות הקודמת.

אלא שפירוש זה קשה, שכן מניין למד הרמב"ם שלדעת ת"ק קיימת הסתייגות כזו, הרי ת"ק אסר ל"רווק" ללמד סופרים, ומשמע שכל מי שנשוי- רשאי ללמד תינוקות, בין אם אשתו בעיר ובין אם לא ?

צ"ל כי הרמב"ם הבין שמדברי ר"א נלמד על ת"ק, וכיון שלמסקנת הגמ' ר"א התיר דווקא באשתו עמו ממש, אז ת"ק מקל רק במצב זה, אך מ"מ מצריך שתהיה בעיר אחת ולא בעיר אחרת.

מאידך ניתן לומר כי העיקר הוא כפי העולה מפשט דברי הרמב"ם בתחילת ההלכה, היינו שלדעת הרמב"ם גם אם אשתו אינה בעיר מותר לו ללמד, ורק לרווק אסור ללמד. לפי זה הרמב"ם פסק כחכמים האוסרים רק לרווק ללמד תינוקות והסביר כי רווק הוא מי שאין לו אשה כעת [בין שלא נשא מעולם ובין אלמן]. מה שכתב הרמב"ם בסוף דבריו להתיר גם אם אשתו אינה עמו, אין כוונתו להצריך שאשתו תהיה בעיר, אלא לאפוקי מסברת ר"א המצריך שתהיה אשתו עמו בדווקא.

גם בהלכות תלמוד תורה^[40] התייחס הרמב"ם לדין זה וז"ל :

ומי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני אמותיהם הבאות אצל בניהם, וכל [כן היא גירסת הדפוסים, ובכתבי יד גרסו "וכן"] אשה לא תלמד תינוקות מפני אבותיהם שהם באים אצל הבנים.

מסתימות לשונו של הרמב"ם כאן עולה כי האיסור חל גם על מי שלא נשא אשה מימיו וגם על מי שהתאלמן, כל שאין לו אשה כעת אסור ללמד. מאידך, כל מי שיש לו אשה רשאי ללמד בכל מצב, בין אם אשתו בעיר ובין אם אינה בעיר.

לפי זה הרמב"ם פסק כת"ק הסובר כי רק לרווק אסור ללמד תינוקות, אך לנשוי מותר.

אם נבוא להקביל פירוש זה עם דבריו בהלכות איסורי ביאה, נסביר גם שם שפסק כת"ק והתיר לנשוי ללמד תינוקות גם אם אשתו בעיר אחרת [כמדוייק מתחילת דבריו שם ולא כפי שנראה מסוף דבריו שם].

מאידך ניתן לומר כי דברי הרמב"ם כאן נאמרו שלא בדווקא, ואין לדייק מהם מה דעתו לגבי פרטי הדין. הרמב"ם כאן סמך על עיקר הסוגיא המופיעה בהלכות איסורי ביאה, וממילא ייתכן שגם לנשוי אסור ללמד סופרים אא"כ אשתו נוכחת באותה העיר. לדרך זו אפשר להסביר שהרמב"ם פסק כר"א, או שפסק כת"ק והבין כי ת"ק מצריך שאשתו תהיה בעיר, כפי שהסברנו לעיל דבריו בהלכות איסורי ביאה.

א. הסבר המ"מ ברמב"ם

המגיד משנה בהלכות איסורי ביאה האריך בביאור דברי הרמב"ם שם וז"ל [החלוקה לפיסקאות אינה במקור] :

עוד שם על הא דרבי אליעזר איבעיא להו מי שאין לו אשה כלל, או דילמא כשאין שרוי אצלה? ת"ש: אף מי שיש לו אשה ואינה שרויה אצלו- לא ילמד סופרים, ואמרו בירושלמי: ואינה שרויה אצלו באותו מקום.

ונראה שרבינו פוסק כרבי אליעזר משום דשקלו וטרו בגמרא אליביה ויש לחלוק ולומר משום דנפקא מינה לת"ק הוא, והכי קא בעי מי שאין לו אשה כלל קאמר, ואתא לאוסופי את"ק, דאילו ת"ק אמר דוקא רווק שלא נשא מעולם, ואמר ר' אליעזר אפי' נשא כיון שאין לו עכשיו, או דילמא בשאין שרויה אצלו, דאילו ת"ק אמר כל שאין לו עכשיו רווק נמי קרי ליה, ואתא רבי אליעזר למימר דאפילו יש לו ואינה שרויה אצלו- לא. מיהו לענין הלכתא קי"ל כסתם משנה דכל שיש לו עכשיו יכול ללמוד. וכך נראה מן ההלכות שלא הזכירו בעיא זו ואע"פ שהיה להם להזכירה כדי לדעת דברי ת"ק אפשר שסמכו דסתם רווק הוא מי שאינו נשוי עכשיו.

ואפשר שרבינו ז"ל סובר דהאי שרויה אצלו בבית הספר קאמר ולא קי"ל כרבי אליעזר אלא כת"ק, דכל שהוא נשוי עכשיו מותר ואע"פ שאשתו במקום אחר וכן עיקר:

כדי להבין היטב את דברי המ"מ כאן נחלקם לכמה שלבים :

שלב א': בשלב ראשון המ"מ מביא את הירושלמי שמסביר כי למסקנת הגמ' בדעת ר"א הסובר כי מותר ללמד תינוקות רק אם אשתו "שרויה אצלו" אין הכוונה שתהיה עמו ממש באותו הבית, אלא שתהיה עמו באותו "המקום". כוונת הירושלמי היא להצריך שאשתו תהיה עמו באותה העיר אך אם היא בעיר אחרת אסור לו ללמד, שהרי הירושלמי בא להסביר את לשון ר"א "שרויה אצלו" וא"א לומר שאם היא בעיר אחרת אפשר לומר עליה שהיא "אצלו".

לאחר מכן עובר המ"מ לדון בפסיקת הרמב"ם. האפשרות הראשונה שמציע המ"מ היא שהרמב"ם נקט כר"א לפי הירושלמי, והיינו שלנשוי מותר ללמד אם אשתו באותה העיר. נראה שהמ"מ הסיק כך מסיום לשונו של הרמב"ם שכתב :

ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו.

מלשון זו משמע שדווקא בבית הספר אין צורך, אך באותה העיר יש צורך, כדעת ר"א להבנת הירושלמי.

המ"מ מסביר כי הרמב"ם הסיק שכך הלכה משום שהגמ' דנה בדבריו של ר"א ומוכח א"כ שס"ל שהלכה כמותו.

עם הבנה זו ברמב"ם הסכימו כמה אחרונים: הב"ח^[41] בהבנת הטור אשר לשונו היא לשון הרמב"ם, הח"מ^[42] והפרישה^[43] הסביר כך בדעת הרמב"ם והוסיף לבאר כי הסברא בחילוק שבין אשתו בעיר לבין אשתו בעיר אחרת היא :

(41) יו"ד סימן רמ"ה ס"ק ט.

(42) אבן העזר סימן כ"ב ס"ק כ"א נביא לקמן.

(43) יו"ד סימן רמ"ה ס"ק ב.

כיון דאשתו עמו בעיר מירתת תמיד דשמה פתאום תבא אצלו דדרך
האשה לבוא תדיר אצל בעלה.

גם מדברי הט"ז^[44] עולה שהבין כך בדעת הרמב"ם אלא שבדבריו מוזכרת סברא
אחרת להיתר דווקא אם אשתו נוכחת באותה העיר :

דבאיש מהני אם יש לו אשה בעיר ויש לו פת בסלו, ועל כן אם
לבישנו ההרהור יכול לבוא אצל אשתו, כדאשכחן בפ' (מצואות
האשה) [אע"פ דף ס"ה] גבי רבא שישב בבית המדרש ובאה חומה
אלמנת אביי ונתגלה זרועה והלך רבא לביתו ותבע את אשתו.

שלב ב': בשלב הבא מציג המ"מ עמדה שונה בהסבר הגמ' וממילא עמדה שונה
בפסיקת הלכה. את העובדה שהגמ' דנה בשיטת ר"א אפשר להסביר ע"י שנאמר שאכן
הלכה כת"ק, אלא שהסבר דעת ת"ק תלוי בהבנת דעת ר"א, כפי שכתב תוס' ר"י הזקן
שהבאנו לעיל. ממילא לפי מסקנת הגמ' שר"א מצריך שאשתו תהיה "מצויה אצלו",
אזי ת"ק אינו מצריך שתהיה מצויה אצלו, אך מצריך שכעת תהיה לו אשה [ולאלמן,
שכעת אין לו אשה, אסור ללמד תינוקות]^[45]. המ"מ סובר כי כן הבין הרי"ף ולכן
השמיט את פירוש הגמ' בדעת ר"א, ומעיר המ"מ שא"כ היה לרי"ף להזכיר את הספק
של הגמ' בדעת ר"א, שכן מתוכו נדע מה דעת ת"ק? משיב המ"מ כי נראה שהרי"ף
מבין שפשטות הלשון רווק-משמעותה מי שאינו נשוי כעת.

על דברי המ"מ האלה יש להעיר: הרי הגמ' הסתפקה בפירוש הגדרת "רווק" לת"ק,
ולכן דנה בדעת ר"א, וכיצד א"כ לרי"ף המשמעות של רווק אינה טעונה ביאור? [עייין
בלחם רב^[46] שהעלה קושיא זו]. עוד יש להעיר על פירוש זה: אם כאן הגמ' באה
להסביר את דעת ת"ק, מדוע הציטוט עליו מביאה הגמ' דיון זה הוא לשון ר"א ולא
לשון ת"ק? [מצאתי שכן העיר העצי ארזים]^[47].

שלב ג': בהמשך מביא המ"מ אפשרות שנייה בהסבר הרמב"ם אולם נחלקו האחרונים
בהבנת דבריו בעניין זה.

א. העצי ארזים^[48] והידי אליהו^[49] הבינו שכוונת המ"מ היא כך: הרמב"ם הבין את
ר"א כפשוטו ולא כמובא בירושלמי, והיינו שר"א מתיר רק אם אשתו עמו בבית הספר
ממש. המ"מ ממשיך ומסביר כי לדעת הרמב"ם ת"ק חלק בקיצוניות על דברי ר"א

(44) יו"ד סימן רמ"ה ס"ז.

(45) ניתן לומר כי הרמב"ם לא הסכים עם דרך זו, משום שלדעתו מה שכתב ת"ק "רווק" פירושו הוא כפי
שכתב בפיהמ"ש היינו שלא נשא אשה מימיו, הסבר זה הוא אובייקטיבי ואינו תלוי בהבנת דברי
ר"א. לפי זה הדיון בגמ' אינו רלוונטי להבנת דעת ת"ק והוא רק אליבא דר"א, וממילא כיון שהגמ'
דנה בדעת ר"א קמ"ל שהלכה כמותו. נראה שזו כוונת המ"מ בהמשך דבריו שכתב " אפשר סמכו
דסתם רווק הוא מי שאינו נשוי עכשיו".

(46) סימן ד"ה "עוד שאל".

(47) ס"ק י"ח.

(48) ס"ק י"ח.

(49) תיקון פ"ח.

ולדעתו "דכל שהוא נשוי עכשיו מותר ואע"פ שאשתו במקום אחר". ממשיך המ"מ ומסביר כי לדרך זו הרמב"ם פסק כת"ק והתיר למי שיש לו אשה ללמד תינוקות, גם אם אשתו אינה נוכחת באותה העיר.

לפי פירוש זה יש להבין מדוע בסוף דבריו כתב הרמב"ם להתיר למרות שאשתו אינה "שרויה אצלו בבית הספר", שמשמע שצריך שתהיה באותה העיר, והרי להבנה זו גם אם היא בעיר אחרת מותר? אולם כבר יישבנו לעיל כי הרמב"ם נקט לשון זו כדי לאפוקי מר"א המצריך שאשתו תהיה עמו בבית הספר, ועל זה כתב שאין צורך שתהיה עמו בבית הספר, ולעולם גם באותה העיר אין צורך, וכל שיש לו אשה מותר.

את הסברא להתיר לנשוי ללמד גם אם אשתו בעיר אחרת הסבירו היש"ש^[50], התוי"ט [יובא לקמן] והח"מ^[51], שכיון שיש לו פת בסלו יצרו אינו מתגבר עליו^[52].

כן הבין בדעת המ"מ גם הפר"ח [דבריו הובאו בספר הליקוטים לרמב"ם פרנקל].

ב. הלחם רב^[53] הבין את סיומ דברי המ"מ באופן שונה, שכן כתב :

ואפילו לפי פירוש האחר שפירש ה"ה, דהרמב"ם פוסק כת"ק משום דאית ליה דר' אליעזר אית ליה דבעינן שיהא שרויה עמו בבית הספר, ולת"ק לא בעינן בבית הספר, ופסק כת"ק דאפילו במקום אחר סגי, דמשמע לכאורה דבעינן אליבא דת"ק שיהא בעירו מדלא שלל אלא בית הספר.

דרכו דומה לדרך שהצענו לעיל, אלא שהלחם רב הסביר את ת"ק בדרך זו באופן אחר. לעיל הסברנו כי מש"כ המ"מ כי לדעת ת"ק מותר גם אם אשתו "במקום אחר", כוונתו להתיר גם אם אשתו בעיר אחרת, אולם הלחם רב מבאר כי "מקום אחר" שכתב המ"מ כוונתו שאינה צריכה להיות עמו בביה"ס, אך מ"מ חייבת להיות עמו באותה העיר. לפי זה לת"ק צריך שאשתו תהיה באותה העיר, בניגוד לר"א המצריך שתהיה עמו בביה"ס. כן הבין גם באר הגולה^[54] בדברי המ"מ.

גם הידי אליהו^[55] הסכים עם פירוש זה בדעת הרמב"ם, אך להבנתו המ"מ הסביר ברמב"ם כפי האפשרות הקודמת שהבאנו לעיל, ולכן חלק עליו והסביר שהרמב"ם אינו מתיר כשאשתו בעיר אחרת אלא רק כשהיא באותה העיר.

(50) יש"ש פרק ד סימן כ"ז.

(51) סימן כ"ב ס"ק כ"א בפירוש הראשון שדחה אותו הבאנו דבריו לקמן.

(52) עיין יומא י"ח ע"ב רש"י ד"ה "יחודי בעלמא" שכל שיש לו אשה יצרו אינו תוקפו, גם אם אינו יכול לבוא עליה, ולפי זה מובן מדוע גם אם אשתו בעיר אחרת אין יצרו תוקפו. אולם התוס' שם ד"ה "יחודי בעלמא" כתב כי יצרו אינו תוקפו משום שיכול לבוא עליה, ולפי זה צ"ל שגם כאן יצרו אינו תוקפו כי יכול לבוא אליה או שהיא תבוא אליו.

(53) בעל הלחם משנה בתשובה ד"ה ומ"מ למדנו.

(54) סימן כ"ב אות מ.

(55) סוף תיקון פ"ח.

הפירוש השני של המ"מ בדעת הרמב"ם נוקט כי הרמב"ם פסק כת"ק. לפי הסבר זה פסיקת הרמב"ם ביד החזקה מתיישבת עם פסיקתו בפירוש המשנה שגם שם נקט למעשה כת"ק. מטעם זה העדיף התוספות יום טוב^[56] להסביר את הרמב"ם בדרך זו כדי שיהיו דבריו ביד החזקה תואמים את דבריו בפירוש המשנה :

וכתב הר"ב דאין הלכה כר"א, וכן כתב הרמב"ם בפירושו, וזה מכריע פי' השני דהמגיד בסוף הא"ב. שדעת הרמב"ם לפסוק כת"ק. ול' הרמב"ם ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר. אלא היא בביתה. והוא. מלמד במקומו. ע"כ. ונמצא דהאי שרויה אצלו לר"א. אצלו בבית הספר קאמר. וטעמא דת"ק משום דאע"פ שאינה עמו בבית הספר. מקרי פת בסלו.

אולם בדבריו אין זה ברור האם הרמב"ם מצריך שאשתו תהיה שרויה באותה העיר או שמא גם אם היא בעיר אחרת מועיל היתר של אשתו עמו.

גם היש"ש^[57] כתב כי הרמב"ם פוסק כת"ק, אך דקדק בלשון הרמב"ם כי לדעתו ההיתר הוא בתנאי שאשתו שרויה עמו באותה העיר, למרות שהיש"ש בעצמו פסק שאין צורך שתהיה באותה העיר.

המ"מ עצמו סיים על הפירוש האחרון "וכן עיקר". מבואר כי לדעתו הלכה כת"ק שאינו מצריך שאשתו שרויה עמו בביה"ס, [אך עדיין אין זה ברור האם צריכה להיות עמו בעיר או לא]. לגבי הגדרת רווק כתב המ"מ בסיום דבריו :

ולא קי"ל כרבי אליעזר אלא כת"ק, דכל שהוא נשוי עכשיו מותר ואע"פ שאשתו במקום אחר וכן עיקר.

היינו שרווק הוא מי שאינו נשוי כעת, וגם אלמן נקרא רווק. בזה הרמב"ם שונה ממה שכתב בפיהמ"ש.

הכסף משנה בהלכות תלמוד^[58] תורה התייחס להסבר דברי הרמב"ם הנ"ל בהלכות איסורי ביאה וז"ל :

ונראה מדברי רבינו שפוסק כר"א, וכן נראה עוד מדבריו פ' כ"ב מהלכות איסורי ביאה. וטעמו משום דשקלו וטרו בגמרא אליביה. והרב המגיד דחה שם טעם זה וכתב שנראה מדברי הרי"ף דהלכה כת"ק ושכן נראה לו עיקר...

מדבריו יש ללמוד כי הוא עצמו מבין ברמב"ם כפירושו הראשון של המ"מ ברמב"ם, והיינו שהלכה כר"א המצריך אשתו עמו אלא שדי בכך שאשתו עמו באותה העיר ואין צורך שתהיה עמו בביה"ס, וכירושלמי בדעת ר"א.

(56) מסכת קידושין פ"ד משנה י"ג.

(57) קידושין פרק רביעי סימן כ"ז.

(58) פרק ב'.

בנוסף לכך יש ללמוד מדבריו כי המ"מ עצמו פסק שהלכה כת"ק ולא כר"א.
גם הבי" בהלכות אבילות^[59] כתב כי מהרמב"ם נראה שפוסק כר"א, וכתב שהמ"מ דחה דבריו וכתב שהלכה כת"ק.

מדברי הכ"מ עולה כי ברמב"ם ישנה רק אפשרות אחת והיא שפסק הלכה כר"א, ויש להבין מדוע מתעלם הכ"מ מהסבר המ"מ בסוף דבריו שהסביר כי הרמב"ם נקט למעשה כת"ק? ייתכן כי הכ"מ הבין במ"מ שהאפשרות הראשונה שכתב בדעת הרמב"ם, שהלכה כר"א, היא העיקרית [למרות שכתב אותה בלשון "ונראה"]. לעומת זאת האפשרות השנייה המובאת בסוף דברי המ"מ הובאה רק בדרך "אפשר" בדעת הרמב"ם, ולכן השמיט הבי" אפשרות זו בהסבר דעת הרמב"ם, כ"כ הפני משה^[60], אלא שלפי זה יש לשאול מדוע כתב המ"מ על פירוש זה "וכן עיקר"? צ"ל שכוונתו היא "וכן עיקר" לדעתי [היינו לדעת המ"מ אך לא בדעת הרמב"ם], משום שגם הרי"ף פסק כך, אולם בדעת הרמב"ם נשאר המ"מ עם הפירוש הראשון, שדעת הרמב"ם לפסוק כר"א ולא כת"ק.

השו"ע העתיק את לשון הרמב"ם, ולפי האמור לעיל כי הבין בדעת הרמב"ם שפסק כר"א, הרי שכך נקט למעשה והתיר לאדם נשוי ללמד ילדים בתנאי שאשתו עמו בעיר.

הבית שמואל הסביר בדעת השו"ע שפסק כר"א, כפי שכתבנו לעיל.

הח"מ לעומת זאת כתב בתחילה שהשו"ע פוסק כת"ק, אך לאחר מכן חזר בו מפירושו זה כי מפשט לשונו של השו"ע משמע לא כך.

גם הבית הלל^[61] כתב כי דעת הרמב"ם והשו"ע לפסוק כר"א ומותר ללמד דווקא כשאשתו שרויה איתו באותה העיר.

כ"כ בטורי אבן^[62] :

כתב מרן הכ"מ: ונראה שרבינו פוסק כר"א, וכן נראה עוד מדבריו בפרק כ"ב הלכות איסורי ביאה.

הרב המגיה על הט"ז^[63] הבין את השו"ע בדרך אחרת. לדעתו הכס"מ נקט כאפשרות השנייה של המ"מ, והיינו שהרמב"ם פסק כת"ק. דבריו מבוססים על כך שהבי"ב באבן העזר הביא את דברי הרמב"ם בדין זה וכתב :
ומ"ש ה"ה בביאור דבריו כתבתי ביו"ד.

(59) יו"ד סימן רמ"ה.

(60) ס"ק י"ד מובא באוצר הפוסקים סעיף כ ס"ק ס"א אות א.

(61) סימן כ"ב ס"ק כ.

(62) הלכות ת"ת פרק ב הלכה ד.

(63) ס"ק י"א.

מסקנת המ"מ ברמב"ם היא שנקט כהבנת ת"ק, ולפי זה הב"י שהזכיר דבריו בשתיקה ולא ציין כי חולק על הבנתו, מסכים עם הבנה זו ומסביר כי הרמב"ם נקט כת"ק.

אולם לדעתי אין כאן כלל ראייה שזוהי דעת הב"י, שכן הכ"מ הבין בדעת המ"מ כי הרמב"ם פסק כר"א [ומה שכתב בסוף דבריו שהרמב"ם כת"ק הוא רק בגדר 'אפשר'] וא"כ מה ששלח להסבר המ"מ ברמב"ם, היינו לפי ההבנה הראשונה של המ"מ שהרמב"ם פסק כר"א.

ב. סיכום הדעות בהבנת הרמב"ם

ישנן שתי אפשרויות מרכזיות בהסבר פסיקת הרמב"ם :

אפשרות ראשונה: הרמב"ם פסק כר"א המצריך אשתו עמו, משום שהגמ' דנה בדבריו וא"כ כך הלכה. מה שאמר ר"א שצריך שתהיה "אשתו עמו", הכוונה היא כפי שהסביר הירושלמי, שתהיה שרויה בעיר בה הוא מלמד, אך אינה צריכה להיות עמו בביה"ס ממש.

כך הבינו ברמב"ם המ"מ בפירושו הראשון, הכס"מ, הב"ח, הפרישה, הט"ז והח"מ. כן הבינו הח"מ, הב"ש, הפני משה ועוד אחרונים בהסבר השו"ע שהעתיק את לשון הרמב"ם.

אפשרות שנייה: הרמב"ם פסק כת"ק, כפי שכתב בפירוש המשנה. כ"כ התוי"ט. אפשרות זו הובאה בסוף דברי המ"מ על הרמב"ם אלא שנחלקו האחרונים בהבנת דעת ת"ק.

הפ"ת, העצי ארזים והידי אליהו הבינו כי ת"ק מתיר לנשוי ללמד גם אם אשתו נמצאת בעיר אחרת לגמרי. כן נראה מפשט לשונו של הרמב"ם בהלכות ת"ת. מה שכתב הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה שאין צורך שאשתו תהיה בבית הספר, אין כוונתו שצריך שתהיה עמו בעיר, אלא לאפוקי מר"א המצריך שתהיה עמו בביה"ס, ולעולם לדעת ת"ק למי שנשוי- מותר ללמד תינוקות גם אם אשתו נמצאת בעיר אחרת, משום שגם כשאשתו בעיר אחרת- זה נחשב כמי שפתו בסלו.

הלחם רב הבין בהסבר סוף דברי המ"מ כי ת"ק מתיר לנשוי ללמד גם אם אשתו אינה בביה"ס אך מ"מ היא צריכה להיות עמו בעיר [ולא כר"א המצריך שתהיה עמו בבית הספר דווקא]. כך נראה שהבין גם באר הגולה בשו"ע שהעתיק את לשון הרמב"ם, וכן הבינו במ"מ גם הרב המגיה על הט"ז ועוד אחרונים.

7. פסיקת הלכה

ראשית נסכם את האפשרויות הקיימות בהבנת דעת ר"א ות"ק :

1. דעת ר"א [למסקנת הגמ']:

א. מתיר רק כשאדם הוא נשוי בפועל ורק אם אשתו עמו בבית הספר.

ב. מתיר רק בנשוי כעת, אך מתיר גם אם אשתו בעיר.

2. דעת ת"ק :

א. מתיר רק בנשוי כעת [ולא באלמן], ומצריך שאשתו תהיה באותה העיר.

ב. מתיר רק בנשוי כעת [ולא באלמן], אך גם אם אשתו בעיר אחרת מותר.

ג. מתיר גם באלמן [וודאי בנשוי כעת מותר גם אם אשתו בעיר אחרת].

כעת נבאר את דעת הראשונים במחלוקת זו.

א. פסיקת הלכה במחלוקת ת"ק ור"א

הטור העתיק את לשון הרמב"ם בשינוי קל. בהלכות יחוד^[64] כתב :

מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני שאמותיהם של הבנים באות לבית הספר ונמצא מתגרה בנשים, וכן אשה לא תלמד קטנים מפני אבותיהם שבאו בשביל בניהם ונמצא שמתייחדים עמה, ואם יש לו אשה למלמד- יכול ללמוד תינוקות אפילו אינה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו :

לשון זו מקבילה ללשון הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה.

בהלכות תלמוד תורה כתב הטור^[65] :

מי שאין לו אשה- לא ילמד תינוקות מפני שאמותיהן מביאין בניהם. ואשה לא תלמד תינוקות מפני אביהם שמביאים בניהם.

דבריו כאן מקבילים ללשון הרמב"ם בהלכות ת"ת.

ממילא דעת הטור תוסבר על פי ההבנות השונות שהבאנו לעיל בדעת הרמב"ם.

גם השולחן ערוך בהלכות יחוד^[66] העתיק את לשון הרמב"ם :

מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות, מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם ונמצא מתגרה בנשים. וכן אשה לא תלמד קטנים, מפני אבותיהם שהם באים בגלל בניהם ונמצאו מתייחדים עמה. ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר, אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו.

לעיל הארכנו בהסבר דעת הרמב"ם, האם פסק כר"א או כת"ק והאם הצריך שאשתו תהיה בעיר או לא.

64 אבן העזר סימן כ"ב.

65 יו"ד סימן רמ"ה.

66 אבן העזר סימן כ"ב סעיף כ'.

שם כתבנו כי מהכסף משנה בהלכות תלמוד תורה^[67] נראה כי הבין בדעת הרמב"ם שהלכה כר"א המצריך כי אשתו תהיה עמו אלא שדי בכך שאשתו עמו באותה העיר ואין צורך שתהיה עמו בביה"ס, וכהעמדת הירושלמי בדעת ר"א.

החלקת מחוקק^[68] כתב בהסבר דעת השולחן ערוך כך :

מדלא קאמר גבי אלמנה משמע דבכל אשה מיירי כל שאין בעלה בעיר חוששין לה שמא תתיחד אבל גבי איש שאין האיסור משום יחוד רק שלא יתגרה בנשים ע"כ איסורו דוקא כשאין לו אשה, אבל יש לו אשה- אף שאשתו במקום אחר- פת בסלו מיקרי ואין יצרו מתגבר עליו. ומיהו מדסיים "א"צ שתהא אשתו עמו שרויה בבית הספר" משמע דבעיר מיהו בעי שתהא אשתו מזומנת לו ועיין בב"ח :

בתחילה כתב הח"מ כי אף אם יש לו אשה במקום אחר מותר לו ללמד, והיינו כדעת ת"ק, אך במסקנת דבריו כתב כי מלשוננו של המחבר נראה שצריך שאשתו תהא באותה עיר וזה כר"א^[69].

הבית שמואל^[70] הבין כי השו"ע פסק כר"א. לאור זאת דן^[71] האם צריך שאשתו תהיה עמו בבית ממש או שדי בכך שתהיה עמו באותה העיר. מסקנתו היא כי גם אם אשתו עמו בעיר מתיר השו"ע לנשוי ללמד סופרים ואין צריך שתהיה עמו דווקא באותו הבית, שכן לדעתו גם באופן זה קיים היתר אשתו משמרתו.

גם הבית הלל^[72] והטורי אבן^[73] כתבו כי דעת השו"ע לפסוק כר"א, ומאידך הבינו כי לדעתו אין הכרח שאשתו תהיה עמו בבית ממש, וגם כשאשתו שרויה איתו באותה העיר מותר לו ללמד.

הרב המגיה על הט"ו^[74] הבין את השו"ע בדרך אחרת. לדעתו, הכס"מ נקט כאפשרות השניה של המ"מ, היינו שהרמב"ם פסק כת"ק, אולם לעיל כתבנו להעיר על ראייתו.

הגר"א בביאורו לשולחן ערוך כתב :

מי שאין כו'. צ"ל דמפרש דאיבעי' שם נ"מ לת"ק דלא ה"ל לאבעי' אליבא דר"א.

הוא דייק מלשון השו"ע שאסר רק ל"מי שאין לו אשה" ללמד, שלמי שיש אשה מותר ללמד סופרים גם אם היא איננה כאן. לפי זה עולה כי השו"ע מתיר לנשוי ללמד

(67) פרק ב'.

(68) סימן כ"ב ס"ק כ"א.

(69) אלא אם נאמר בדבריו כדברי הלחם רב שהבאנו לעיל ודחינו.

(70) סימן כ"ב ס"ק י"ט.

(71) סימן כ"ב ס"ק כ"ב.

(72) סימן כ"ב ס"ק כ.

(73) הלכות ת"ת פרק ב הלכה ד.

(74) ס"ק י"א.

סופרים בכל מצב, בין אם אשתו כאן ובין אם לא, אך למי שאין לו אשה הוא אוסר ללמד בכל מצב, בין אם הוא רווק שלא נשא אשה מעולם ובין אם הוא אלמן. לדרך זו השו"ע פסק כת"ק ולא כר"א, שהרי ר"א הצריך שאשתו תהיה עמו והשו"ע הסתפק בכך שיש לו אשה אך לא הצריך שאשתו תהיה עמו.

הגר"א מסביר כי המקור לחומרא זו הוא מהגמ' שהסבירה כי ר"א שהתיר רק למי שיש לו אשה, התכוון להתיר רק אם היא עמו, אולם למי שנשוי ואשתו אינה עמו אוסר ר"א ללמד סופרים. דיון זה לכאורה אינו להלכה, שהרי קי"ל כת"ק ולא כר"א? מכאן הסיק הרמב"ם [והשו"ע שהסכים עמו] כי הסבר דעת ר"א משפיע על הבנת דעת ת"ק, ואם ר"א מתיר רק כשאשתו עמו, ת"ק עולה דרגה אחת ומתיר גם הוא רק לנשוי, למרות שאשתו איננה עמו.

נראה שהגר"א מבין שהשו"ע הסכים עם מסקנת המ"מ שהלכה כת"ק [בניגוד לדבריו בכ"מ] ולדעתו מה שסיים המ"מ "וכן עיקר" כוונתו שכן עיקר בהבנת דעת הרמב"ם. [ולא כפי שכתבנו בדעת הכ"מ שמה שכתב "וכן עיקר" היא דעת המ"מ אך לא דעת הרמב"ם שפסק כר"א]

ב. פסיקת הלכה באלמן וגרוש

כפי שכתבנו לעיל, השו"ע העתיק את לשון הרמב"ם בדין זה. אם נאמר שהרמב"ם פסק כר"א אזי ברור שרק למי שנשוי כעת מותר ללמד תינוקות [שהרי צריך שאשתו תהיה עמו וזה רק כשיש לו אשה] אך למי שאין לו כעת אשה, בין אם הוא רווק ובין אם הוא אלמן, אסור ללמד, אולם אם נאמר שהרמב"ם פסק כת"ק, עלינו לברר מיהו אותו רווק שאסור ללמד סופרים- האם הכוונה רק למי שלא נשא אשה מעולם, ולפי זה לאלמן מותר ללמד סופרים, או שרווק הוא כל מי שאין לו כעת אשה, ולפי זה גם לאלמן אסור ללמד סופרים.

מדברי החלקת מחוקק נראה כי השו"ע פסק כר"א^[75] וא"כ הוא ודאי מתיר דווקא במי שיש לו אשה כעת ואוסר באלמן.

הגר"א בביאורו לשולחן ערוך הסביר כי השו"ע פסק כת"ק המתיר גם למי שאשתו איננה בעיר ללמד תינוקות, אלא שההיתר קיים רק במי שיש לו אשה ולא במי שהיתה לו אשה ומתה או גירשה. היינו שפסק כת"ק אך הסביר את ת"ק לאור ספיקה של הגמ' בדעת ר"א, שהתיר דווקא באשתו עמו ות"ק מתיר רמה אחת מעל – בנשוי כעת ולא באלמן או גרוש.

על דעת השו"ע [לפי הבנה זו] מקשה הגר"א :

וכ"ז דחוק, דל' רווק מ' לא כן, וכן פירש שם בפ' רווק מי כו' וכפירש תוספת שם.

[75] אלא אם נאמר בדבריו כדברי הלחם רב שהבאנו לעיל ודחינו.

ביאור דבריו: אם הלכה כת"ק מדוע אוסרים לאלמן ללמד, הרי ת"ק אסר דווקא על "רווק", ומשמע שלא אלמן מותר, שכן לשון רווק משמע כמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה שהוא מי שלא נשא אשה מעולם אך לאלמן או לגרוש מותר? לכן הסיק כי הלכה כת"ק לפי פשט לשון המשנה, המתיר גם לאלמן ללמד סופרים ורק לרווק שלא נשא אשה מעולם אסר.

פסקי הגר"א^[76] סיכם את דעת הגר"א כך :

משמעות דעת מרן ז"ל [כוונתו לגר"א] שנוטה להלכה דדוקא רווק דהיינו פנוי שלא נשא אשה מעולם- לא ילמד תינוקות, אבל אם היה לו אשה, אף שעכשיו הוא פנוי- ליכא איסורא ללמוד עם תינוקות דלא כש"ע.

לסיכום: יש הפוסקים כר"א ומתירים רק לנשוי ללמד אך לא למי שאין לו אשה כעת.

אפילו הפוסקים כת"ק הרי שלרוב הראשונים והפוסקים למי שאין לו אשה כעת, אפילו אם היה נשוי בעבר, כגון אלמן או גרוש- אסור ללמד.

דעת תוס', הרמב"ם בפירוש המשנה והמאירי, וכן משמעות הגר"א והב"ש בדעת המ"מ כי רווק פירושו: מי שלא נשא אשה מעולם, אך לאלמן או לגרוש מותר ללמד לדעת ת"ק.

ג. מנהג העולם

הבית הלל^[77] הסביר כי השו"ע פסק כר"א, אלא שמיד לאחר מכן התייחס למנהג העולם וז"ל :

אבל עכשיו לא נזהרין בזה ושכיחי בכמה קהילות קדושות שאורחים מלמדים לומדים עם תנוקות זכרים ונקבות ואין שום אדם שימחה להם ואין לומר שהלכה כר"ע [כנראה צ"ל ת"ק] דאמר דווקא כשהוא פנוי אבל אם היה לו אשה ומתה אין הדין כן, זה אינו, שהרי הרמב"ם פסק כר"א דאית ליה אפילו יש לו אשה ואינה שרויה אצלו בעירו אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו דהיינו באותו העיר, אבל היא בעיר אחרת נמי אסור, וכן פס' בי"ד סימן (רמ"א) [רמ"ה] הנ"ל ומור"ם לא הגיה כלום.

ונראה דאפשר דכבר נהגו כן משנים קדמוניות קודם שנדפס הש"ע, וכדעת הרב המגיד שהביא ב"י סימן (רמ"א) [רמ"ה] הנ"ל שכתב דעת ההלכות אם יש לו עכשיו אשה מותר כת"ק דמתניתין דדווקא רווק וכן עיקר עיין ב"י (הנ"ל) [כנ"ל] = כן נראה לי ליישב דעת מנהג העולם שאין נזהרים בזה, ולא תזינן לרבנן קשישאי שהיו מוחים בזה לשום אדם וק"ל [דבריו הובאו בקיצור בב"ש שהבאנו לעיל]

(76) סעיף ב.

(77) אבן העזר ס"ק כ'.

הב"ה מעיד כי למעשה המנהג הוא שאנשים מלמדים גם אם נשותיהם בעיר אחרת ותמה על מה סמך מנהג זה? בתחילה חשב לומר כי סמכו על ת"ק שאוסר רק לרווק ללמד סופרים, ומשמע שאפילו לאלמן מותר ללמד סופרים וא"כ ודאי לנשוי שאשתו בעיר אחרת מותר, אלא שדחה נימוק זה שכן הרמב"ם פסק כר"א ולא כת"ק? אולם לאחר מכן שב והליץ על מנהג העולם מכח דעתו של המ"מ שפסק כת"ק וכתב כי כך היא גם דעת הרי"ף.

אולם יש לשים לב כי בתחילה כשרצה לומר שפסקו כת"ק, הוא הסביר את ת"ק לפי האפשרות המקילה ביותר – והיינו שהוא מקל אף באלמן [ורק במי שלא היתה לו אשה מעולם אסור]. אך לבסוף, כששב וכתב שנהגו כת"ק, נקט כמוהו לפי האפשרות המחמירה, והיינו שלא אלמן אסור ללמד, ורק למי שיש לו אשה מותר, אלא שאין צורך שאשתו תהיה עמו בעיר ואפשר גם שתהיה בעיר אחרת. נראה כי הב"ה דן במציאות של מלמדים נשואים המלמדים בעיר אחרת. בתחילה כתב להקל מכח הפוסקים כת"ק שאפילו לאלמן מותר, ואם כן כ"ש שבמקרה של אורחים מלמדים שיש להם אשה, מותר, אולם לבסוף הקל רק על סמך הפוסקים שנקטו כת"ק לפי ההבנה המתירה רק לנשוי ללמד ולא לאלמן.

גם הב"ש^[78] על השו"ע התייחס למנהג העולם וז"ל :

מי שאין לו אשה - המחבר פוסק אפילו היה לו אשה כמ"ש ואין המלמד וכו' משום דס"ל הלכת' כר' אליעזר דאמר מי שהיה לו אשתו ואינה שרויה עמו- אסור להיות מלמד. מיהו המגיד פוסק כת"ק דוקא רווק שלא היה לו אשה אסור, וכן מדייק מהרי"ף וב"ה [בית הילל] תמה על מנהג שנהגו היתר ללמוד בקהל' אחרות ואין אשתו עמו וצ"ל דסומכים על סברת המגיד :

הב"ש מבין כי המחבר פסק כר"א המתיר רק למי שאשתו עמו ללמד תינוקות. לאחר מכן כתב כי המ"מ פסק כת"ק והתיר אף לאלמן ללמד תינוקות [וא"כ ודאי מתיר לנשוי ללמד כשאשתו בעיר אחרת]. לבסוף הביא את דברי הבית הילל שכתב כי העולם סמכו על דברי המ"מ אשר פסק כת"ק.

אולם מדיוק בדברי הב"ש עולה כי הבין את הבית הלל באופן שונה מהאופן בו הסברנו לעיל. הב"ש מבין כי המ"מ התיר לא רק לנשוי שאשתו בעיר אחרת ללמד, אלא אף לאלמן, ועל פי זה מה שכתב הב"ה שהעולם סמכו על המ"מ, כוונתו שסמכו להקל אפילו באלמן.

דברים אלה תמוהים, שכן אמנם דעת הרמב"ם בפירוש המשנה היא כי גם לאלמן מותר ללמד סופרים, אך אין זו דעת המ"מ, שבדבריו מפורש כי אמנם פסק כת"ק אך ההיתר קיים רק לגבי אדם שנשוי כעת ואשתו בעיר אחרת, שהרי סיים המ"מ את דבריו :

ולא קי"ל כרבי אליעזר אלא כת"ק, דכל שהוא נשוי עכשיו- מותר, ואע"פ שאשתו במקום אחר וכן עיקר:

מבואר כי התיר דווקא לנשוי שאשתו בעיר אחרת? קושיא זו הקשו העצי ארזים^[79] ורע"א במקום.

לעיל הבאנו את לשון הב"ה וגם בדבריו מוכח כי התיר דווקא לנשוי שאשתו אינה עמו אך לא לאלמן.

מ"מ גם בדברי הב"ש ישנה עדות על המנהג להקל גם כשאשתו איננה בעיר.

הטורי אבן^[80] הביא את דעת השו"ע הפוסק כר"א ואח"כ כתב :

ולענ"ד יותר נראין סוף דברי המגיד שם שגם רבינו פוסק כת"ק היכא שיש לו אשה בעיר אחרת יכול להיות מלמד והכי נהוג עלמא

כ"כ בשו"ע הרב^[81] :

מי שאין לו אשה או שאשתו בעיר אחרת- לא ילמד תינוקות מפני שאמותיהם מביאות את בניהם לבית הספר ויתגרה בו יצרו, מה שאין כן כשאשתו עמו בעיר- יש לו פת בסלו: אם יבא לו הרהור ויתקפנו יצרו שלא יוכל להסיח דעתו יוכל לבא אל אשתו.

ויש מתירין למי שיש לו אשה אפילו היא בעיר אחרת ולכן אין למחות ביד המקילים:

גם החכמת אדם^[82] הביא את דברי הב"ה שהובאו בב"ש :

ועל זה סומכין המלמדים ללמוד בקהילות אחרות.

כ"כ גם בטהרת ישראל^[83] :

אבל ביש לו אשה- נהגו התר ללמוד דפת בסלו מקרי ואין יצרו מתגבר.

מדברי כולם נלמד כי נהגו להקל באדם נשוי שיוכל ללמד ילדים גם אם אשתו מחוץ לעיר, אך עדיין אין בכך כדי להתיר גם לאלמן ללמד תינוקות, ונראה כי בזה לא היה מנהג להקל.

האגרות משה^[84] נשאל אם מותר למי שאשתו אינה בעיר ללמד ילדים, והאריך להתיר על סמך דברי הב"ה וז"ל :

(79) סימן כ"ב ס"ק י"ח.

(80) הלכות ת"ת פרק ב הלכה ד.

(81) הלכות תלמוד תורה פרק א סעיף יג.

(82) כלל קכ"ו סעיף י.

(83) חקת הטהרה אבן העזר סימן כ"ב סעיף כ ס"ק ל"ה.

(84) אבן העזר חלק ד' סימן ס"ה.

מי שאשתו בעיר אחרת, למאי דמסיק בח"מ ס"ק כ"א אסור ללמד תינוקות כשאין אשתו בעיר, אבל רעק"א הביא בהגהותיו מתשובת לחם רב שנוהגין להקל אף שאין אשתו עמו היינו בעיר, דהא קאי על דברי הח"מ שאוסר דזה נוהגין להקל, ובפ"ת מפורש אף שאין אשתו בעיר עמו, וכן הוא ודאי, דהא לא אפשר לבטל התינוקות מלמודם כשנודמן שאשתו הלכה לעיר אחרת על איזה ימים, וגם כשאשתו ילדה ולד בביתה והוא לומד בבית אחר או ילדה בביה"ח - יתבטלו שבוע ושבועים דהא דמי זה לאינה בעיר, ואף אם ימצא לשכור אחר במקומו לא טוב כ"כ להתינוקות, ולכן ודאי כוונתו שנוהגין להקל אם אך יש לו אשה אף שאינה בעיר, ותמוה להח"מ איך היה שייך להחמיר בזה וצ"ע, אבל למעשה נוהגין להקל כרעק"א בשם הלחם רב.

בין טענותיו כתב האג"מ כי אם לא נתיר כשאשתו אינה בעיר, כיצד נתיר ללמד כשאשתו ילדה ואינה בבית במשך תקופה? א"כ כמו שבמקרה זה מתירים למרות שאשתו אינה בעיר, כך מותר לו ללמד גם אם אשתו אינה בעיר, אולם לענ"ד אין בזה קושיא, דא"כ מדוע לא הקשה האג"מ ממקרה שאשתו נידה ואסורה לו, הרי גם שם יש לחוש שיתגרר מהנשים שהרי אשתו אסורה לו? אלא בהכרח שבאשתו נדה מותר משום שיש לו פת בסלו, ורק מי שאשתו אינה כלל בעיר אין לו פת בסלו ואסור. לפי זה גם למי שאשתו ילדה נתיר משום שפת בסלו.

מעבר לכך יש להעיר על דברי האג"מ: מדוע ברור לו כ"כ כי לא ייתכן לאסור לאיש שאשתו בעיר אחרת ללמד עד כדי כך שמשאיר את ההו"א של הח"מ בצ"ע, הרי ר"א במשנה נקט כך ויש שהבינו כך גם בדעת הרמב"ם, וכיצד ניתן לומר שדעה זו תמוהה? לכאורה היה ניתן להסביר כי כוונת האג"מ כי בזמננו לא יעלה על הדעת לאסור ולבטל התינוקות מלימודם, ובזמן הש"ס אכן היה מקום לומר כן, אך עדיין אין זה מובן, שכן מה השתנה מזמן הש"ס עד זמננו? ועוד, שאף אחד מן הפוסקים האחרונים שפסק כת"ק לא העלה טענות מעין אלו, ולא זכיתי להבין תמיהתו^[85].

הדבר הלכה^[86] כתב בסתם כי אסור למי שאשתו אינה כאן ללמד סופרים. לאחר מכן הביא בלשון וי"א את דעת המקילים גם אם אשתו בעיר אחרת, וסיים בדברי הבית הלל שכך הוא מנהג העולם. על דברים אלה הוסיף הדבר הלכה כי כיום, גם אם אשתו במדינה אחרת מותר, על פי דברי הבית הלל שהעולם נהגו שהאיסור הוא רק באלמן וגרוש, אבל אם הוא נשוי כעת - לא אסרו גם אם אשתו בעיר אחרת. אין חילוק היכן נמצאת אשתו, שכן גם אם היא בעיר אחרת שייך הטעם של פת בסלו. הדבר מקבל משנה תוקף כיום שדרכי ההגעה ממקום למקום השתפרו לאין ערוך ואשתו יכולה להגיע אליו גם כאשר היא נמצאת מעבר לים. מציאות זו קלה יותר מאשר נסיעה מעיר אחרת בזמננו, וסיים הדבר הלכה:

(85) כן הקשה ראש ישיבת הליכות עולם הרב איל הראל שליט"א.

(86) סימן י"ב סעיף ג.

וכן נהגו בזמנם שהמלמדים היו משכירים עצמם בכפרים ובקהילות רחוקות מבייתם והיו חוזרים לבייתם כעבור שנה או יותר.

8. באיזה אופן אסור לאשה להיות מלמדת

לשון המשנה לעיל באיסור האשה להיות מלמדת של תינוקות הוא :

לא ילמד אדם רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים

אולם מהו בדיוק האופן בו קיים איסור זה? בשאלה זו מצינו כמה דיעות.

דעה א': קיצור פסקי הרא"ש^[87] כתב :

מי שהוא פנוי לא ילמד תינוקות וכן אשה פנויה מאיש.

פשט לשונו הוא שכל אשה נשואה יכולה ללמד בכל מצב וכן הבין הלחם יהודה^[88] בדעתו :

מוכח שדין אשה כדין איש וגם באשה אין איסור אלא בפנויה.^[89]

האפי זוטרי^[90] הביא את דברי הלחם יהודה וכתב עליו :

כדאי הוא הרא"ש לסמוך עליו כאשר בעלה בעיר, אבל אם אין בעלה בעיר- אז ודאי דלא שרינן לה לקבוע עצמה ללמד וכ"ש אלמנה.

כנראה שהרא"ש למד כן מצד ההשואה שעושה המשנה בין רווק לבין רווקה, וכמו שהאיסור לאיש ללמד סופרים הוא דווקא ברווק, גם האיסור לאשה ללמד תינוקות הוא דווקא ברווקה ולא בנשואה.

דעה ב': המהרש"ל ביש"ש^[91] עמד על כך שהרמב"ם נתן טעם שונה לאיסור של אשה מלמדת ולאיסור של איש מלמד. באשה מלמדת אסר הרמב"ם מחשש יחוד, לעומת זאת באיש מלמד אסר הרמב"ם מחשש שהמלמד יתגרה בנשים, הרש"ל הסביר מדוע אין לחשוש באיש מלמד ליחוד וז"ל :

דקשה ליה, דאי משום יחוד- אפילו היה לו אשה- אסורה, מאחר שאינה עמו בבית, דהא גבי אשה שלא תלמוד דאסור משום יחוד אפילו בעלה בעיר- מאחר שאינו עמה בבית, אלא הטעם משום גירוי הוא ולכן אסור אף כשאין לו יחוד.

87 קידושין פ"ד אות כ"ו.

88 פרק ב מתלמוד תורה ה"ד, דברי אפי זוטרי הובאו באוצר הפוסקים סימן כ"ב סעיף כ ס"ק ס אות א.

89 וכבר כתבנו לעיל כי הרא"ש העתיק את המשנה כצורתה ופסק כדעת ת"ק וכתבנו שלדבריו אין בדברי ר"א כדי לברר מה דעת ת"ק שהם כפשוטם רווק מי שאינו נשוי כעת.

90 סימן כ"ב ס"ק ל"ב.

91 קידושין פ"ד סימן כ"ז, וכ"כ בביאורו על הסמ"ג לאוין קכ"ו.

מדברי היש"ש למדנו כי האיסור לאשה ללמד הוא גם כשבעלה נמצא בעיר, ורק אם בעלה היה עמה בבית בו מלמדת- היה מקום להתיר לה ללמד תינוקות ולא לחוש ליחוד.

כ"כ גם הט"ז^[92] וז"ל :

שמביאים בניהם. - ברמב"ם סיים הטעם בזה ומתייחדי עמהם ומשמע דלא מהני כאן אם יש לה בעל בעיר א"כ הוא דר עמה באותו בית דאז אין איסור יחוד

כך היא גם דעת הב"ח והש"ך שהביא דבריו בהלכות עבדים^[93]. הב"ח אוסר לאשה לשכור משרת יהודי למרות שבעלה בעיר. כמקור לכך הביא הב"ח את האיסור לאשה ללמד תינוקות :

וכתב הב"ח... שאסור לה לשכור משרת יהודי לזמן מפני החשד ומשמע דאף אשה שיש לה בעל אסרו חכמים דסתם אשה קאמר כי היכי דאסרו בכל אשה ללמד תינוקות כדלעיל סי' רמ"ה סכ"א ה"ה הכא :

מבואר כי לדעתו האיסור לאשה ללמד תינוקות מתייחס גם כשבעלה בעיר.

בטעם האיסור לאשה ללמד גם אם בעלה בעיר מצאנו שתי אפשרויות בפוסקים.

הרב המגיה על הט"ז^[94] עמד על טעם האיסור גם כשבעלה בעיר, והעיר כי למרות שבעלה בעיר היא מציאות בה אין איסור יחוד, כאן חששו אפילו לספק יחוד למרות שבעלה בעיר. הסיבה לכך היא משום שבאבות יש קירבה יתירה בגלל הבנים הלומדים אצלה, וכיון שבאים תדיר- מתפתחת ביניהם קירבה ונחשב הדבר ללבו גס בה, אלא א"כ הוא דר עמה באותו בית שהיא מלמדת בו.

כן כתב גם הברכי יוסף^[95] בביאור דברי הב"ח בדין משרת יהודי :

ונראה דבההיא טעמא משום דגיסא באביהן של תינוקות הבאים יום יום אצלה, ולגבי מי שגס בה לא מהני בעלה בעיר.

גם ערך השולחן^[96] הסביר כי טעמם של האוסרים הוא משום שיש כאן מצב של לכו גס בה ובגלל זה אין כאן היתר של בעלה בעיר.

לעומת זאת הידי אליהו^[97] כתב להסביר את האיסור באופן אחר וז"ל :

(92) יו"ד סימן רמ"ה ס"ק ז.

(93) יורה דעה סימן רסז ס"ק לא.

(94) אבן העזר סימן כ"ב על ט"ז ס"ק י"ד.

(95) יו"ד סימן רס"ז ס"ק ז.

(96) סק"ב.

(97) תיקון פ"ח דף מ"ז ע"ב מובא באוצר הפוסקים שם.

אע"פ שכשבעלה בעיר ליכא משום יחוד סתם גזרו, ולא היה להם לחלוק גזירתם בין אשה מלמדת שבעלה בעיר לאין בעלה בעיר, או שכשבעלה בעיר תלמד סופרים וכשהלך בעלה מן העיר- תפסק מללמד ונמצא הדבר לשיעורין.

מדבריו מבואר כי אמנם מעיקר הדין אם הבעל נוכח בעיר אין איסור יחוד, אך חז"ל לא רצו לחלק בגזירתם בין המצבים השונים וגזרו בכל המצבים שאשה לא תלמד ילדים, ולכן אסרו גם בבעלה בעיר.

כן כתב גם בתשובת בעל המשאת משה^[98]. נראה שדייקו כן מלשון המשנה שסתמה שאשה לא תלמד תינוקות ולא חילקה בין המצבים השונים.

הדבר הלכה^[99] כתב שלטעם זה משמע שאסור לאשה להיות מלמדת בקביעות אפילו בעלה איתה באותו בית ואין דרכו לצאת, שכן גם כאן שייך לא פלוג.

דעה ג': הבי"ש^[100] כתב לחלק בין מצב שבעלה נוכח בעיר ואין דרכו לצאת ממנה למצב שדרכו לנסוע אל מחוץ לעיר. אם דרכו של הבעל להיות בעיר, אין לאשתו איסור ללמד תינוקות, שהרי בעלה בעיר, אולם אם דרכו לצאת מ העיר בתדירות- אסור לאשה ללמד תינוקות גם בזמן שבעלה נמצא בעיר, כיון שעלול לצאת וקשה לאשה ללמד לפרקים, שרק כאשר בעלה בעיר תלמד אך כאשר בעלה נסע- תפסיק ללמד.

דעה ד': הח"מ, הפרישה והב"ש בדעת הכ"מ נקטו בדרך אמצעית. אמנם גם לדעתם האיסור קיים גם באשה נשואה [ולא רק ברווקה כפי שכתב בקיצור פסקי הרא"ש], אלא שלדרכם אין הבדל בין יחוד באשה רגילה לבין מלמדת ילדים, וגם באשה מלמדת אין איסור אם בעלה בעיר.

כ"כ הח"מ^[101] על דברי השו"ע וז"ל :

וכן אשה לא תלמד קטנים - מדלא קאמר וכן אלמנה משמע דבכל אשה מיירי, כל שאין בעלה בעיר חוששין לה שמא תתיחד.

הפרישה^[102] בביאורו על הטור התייחס לעובדה כי בדין אשה מלמדת סתם הטור לאיסור ולא ציין כי אם בעלה בעיר אין איסור, וכתב על זה הפרישה :

ואם יש לו אשה למלמד- הא דלא כתב נמי איפכא דאם יש להאשה איש דמותרת ללמד תינוקות, דזה נלמד במכל שכן ממה שכתב לעיל "אשה שבעלה בעיר מותר להתיחד עמה מפני שאימת בעלה עליה"-

98) הובא בספר פחד יצחק ערך רוק מובא באוצר הפוסקים סעיף כ ס"ק ס אות א.

99) סימן י"ג סוף ס"ק ב.

100) סימן כ"ב ס"ק כ"ב.

101) סימן כ"ב סעיף כ'.

102) סימן כ"ב אות כ"ו.

הרי אפילו יחוד ודאי מותר מכל שכן ספק יחוד, דשמא יבואו אבות של בנים ויחידו עמה וק"ל.

הכסף משנה בהלכות תלמוד תורה^[103] כתב :

ומ"ש וכל אשה, כלומר ואפילו נשואה דבשלמא גבי איש כיון שאשתו עמו היא משמרתו לפי שדרכה להיות תמיד בבית אבל אין דרך האיש להיות תמיד בביתו.

הכ"מ מבין כי הרמב"ם חולק על העולה מפסקי הרא"ש, ולדעתו גם לאשה נשואה אסור ללמד ולא רק לרווקה, ובזה שונה דין המלמדת מדין המלמד. בטעם הדבר מסביר הכ"מ כי "אין דרך האיש להיות תמיד בביתו". בהבנת דבריו ישנן שתי אפשרויות: אפשר להבין כי כוונת הכ"מ היא שהבעל אינו בבית בו האשה מלמדת ולכן אסור לה ללמד. מדברים אלה עולה כי גם אם הבעל בעיר- אסור לאשה ללמד, ורק אם הוא נוכח באותו הבית ממש אין איסור יחוד. לפי זה הכ"מ סובר כ יש"ש וסיעתו [דעה ב' לעיל] כי למרות שהבעל נמצא בעיר- אסור לאשה ללמד תינוקות, מחשש יחוד וזאת כנראה משום שלבה גם באבות הילדים.

מאידך ניתן לומר כי כוונת הכ"מ היא כי הבעל אינו נוכח בביתו שבעיר, והיינו שהוא אינו בעיר, ולכן אסורה האשה ללמד. לפי זה אם הבעל היה נוכח "בביתו שבעיר" [פירוש בעיר] היה מותר לה ללמד ולא היינו חוששים ליחוד. לפי אפשרות זו נראה כי כשאין דרכו של הבעל להיות בעיר- אסור לאשה ללמד גם בזמן שהבעל בעיר, משום שדרכו לא להיות בעיר, אכן הב"ש הסביר כך בדעת הכ"מ, ולדעתו הכ"מ מחלק בין מצב בו דרכו של הבעל לנסוע, שאז אסור לה ללמד גם אם בעלה בעיר, לבין מצב בו דרכו של הבעל להיות נוכח בעיר, שאז יהיה מותר לאשה ללמד ילדים, וזה כדעה השלישית שהבאנו לעיל.

9. מלמד ומלמדת לילדים גדולים

יש לברר האם החששות המוזכרים בראשונים לגבי איסור מלמד ומלמדת שייכים גם במציאות בה המפגש בין המלמד/ת להורים אינו קבוע. בגמ' מבואר כי חששות אלה נוצרים כתוצאה מכך שאמהתא דינוקי או אבהתא דינוקי מביאים או מביאות בניהם לבית הספר. לפי זה נראה כי כאשר חששות אלה אינם מצויים, כגון שהילדים גדולים והולכים לבד לבית הספר, שם לכאורה אין שום איסור.

כך מפורש בתוס' ר"י הזקן על הדף שכתב :

מיהו כל זה בתינוקות, אבל בגדולות לא שייך הכא לא אמהתא ולא אבהתא ומותר.

כוונתו: כיון שילדים גדולים הולכים לבית הספר לבד ללא ההורים לכן אין איסור ללמד ילדים גדולים, לא לאיש ולא לאשה.

כן מדוייק גם מלשון הרמב"ם שכתב^[104] :

מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות, מפני שאמות הבנים באות לבית הספר לבניהם ונמצא מתגרה בנשים, וכן אשה לא תלמד קטנים מפני אבותיהן שהן באין בגלל בניהם ונמצאו מתייחדים עמה.

[כן הוא גם בלשונו בהלכות ת"ת] מבואר כי רק אם האבות או האמהות מביאות את ילדיהן לביה"ס- יש לאסור.

גם במציאות בה ההורים מגיעים לעיתים רחוקות לילדיהם נראה שאין לאסור. דבר זה יש ללמוד מלשונות הראשונים בהסבר האיסור לרווק ללמד סופרים. רש"י כתב :

אמותיהם של תינוקות שמצויות אצלו להביא את בניהן לבית הספר.

מבואר כי דווקא אם האמהות "מצויות" יש לחוש לאיסור, וממילא אם הן באות לביה"ס אך אינן "מצויות" שם אין לאסור.

כן מדוייק גם מלשון הר"י מלוניל שכתב :

יש לחוש משום אמהות הילדים שמוליכות אותם לבית המדרש ומביאות להם פעמים רבות לחם ומים.

הרי שכתב "פעמים רבות" ומשמע שרק באופן כזה אסור.

גם הב"ח^[105] כתב לגבי מלמד רווק שהאיסור הוא רק אם דרך האמהות להביא את בניהם :

ומשמע דמקום שלא נהגו הנשים להביא בניהם להמלמד שרי ללמד אפילו אין לו אשה.

מלשון הידי אליהו מבואר כי גם אם ההורים מביאים את ילדיהם לעתים רחוקות אין איסור, שכן כתב :

כיון שמדי יום נכנסות האמהות ובאות אצלו מתגרה יצר הרע בלבו
ויבא לידי עבירה

מבואר כי דווקא בתדירות של "מדי יום" גזרו.

בטעם הדבר נראה כי חכמים חששו ליחוד או לגירוי דווקא במקום שיש מגע תדיר בין המלמד לאמהות, כפי שכתב הברכי יוסף^[106] שגייס לבו בהם, וזה שייך רק כשהקשר ביניהם תדיר, אך בקשר עראי לא חששו לכך.

לעומת זאת מלשון המהר"י וייל^[107] יש מקום לדייק להחמיר גם בקשר עראי. המהר"י וייל התייחס למקרה של רווק המעסיק בביתו אלמנה :

(104) פרק כ"ב הלכה י"ג.

(105) יו"ד סימן רמ"ה ס"ק ט.

(106) יו"ד רמ"ה.

עוד אני אומר כיון שאתה פנוי יש להחמיר עליך טפי מבאחריני, כדתנן פרק עשרה יחסיין: לא ילמד רווק סופרים, ומפרש בגמ' משום אמותיהן של תינוקות שבאות אצל בניהן. אלמא כיון דאימותן של תינוקות באות אצלו לפרקים איכא למיחש להרגל דבר כ"ש הכא דהיא רגילה בהדך.

מדבריו נראה כי למרות שהן באות לפרקים יש איסור וחששו להרגל דבר, אך יש לדחות שמה שכתב "לפרקים" כוונתו לאפוקי מציאות של משרתת קבועה בה יש רגילות, ולעולם האיסור הוא רק כשיש כאן מפגשים קבועים. ועוד שגם אם יאסור זה רק לרווק ממש ולא למי שאין אשתו עימו.

כפי שהבאנו לעיל, מלשונות הראשונים האחרים שהבאנו משמע, כי החשש קיים רק כשבאות האמהות או באים האבות בצורה קבועה, כגון שנוהגים ו/ת להביא אותם לבית הספר.

לכן נראה כי במציאות שההורים אינם באים בצורה קבועה אלא מדי פעם, כגון באסיפת הורים או כשבאים מדי פעם לקחת ילדים אך לא בצורה קבועה- אין לאסור, וכ"כ בתשורת שי^[108] ובדבר הלכה^[109].

10. יישום החשש המוזכר כאן גם במקומות אחרים

בסוגיא זו מצינו כי חז"ל אסרו מציאות היכולה להוביל למפגש תמידי בין נשים וגברים. חז"ל חששו שהמלמד יתיחד עם האמהות של הילדים וכן שיתגרה בהן, ולחילופין שמא המלמדת תתיחד עם אבות הילדים. יש לברר האם ניתן להסיק מכאן לגבי מצבים דומים בהם איש ואשה שוהים שעות רבות זה עם זה ויש לחוש שיבואו לידי גירוי או לידי יחוד.

דוגמא לדבר היא מציאות בה רווק עובד עם א"א בצורה קבועה, כגון איש העובד עם אשה בחנות, מאפיה, אופטיקה וכדומה, וכן מזכירה הנמצאת שעות ארוכות עם מנהל שהוא רווק. גם אם במקרים אלה לא תהיה בעיה של יחוד, כגון שבעלה בעיר וכדומה, ייתכן שיש לחוש לקירבה ממושכת שיכולה להוביל לגירוי או ליחוד, כמו שחששו חז"ל במלמד.

הספק הוא האם גזירת חז"ל במלמד ומלמדת היא רק דוגמא לקשר רציף בין איש לאשה, ויש ללמוד ממקרה זה גם לשאר מצבים בעלי אופי דומה או שמא זוהי גזירה נקודתית רק למציאות זו ואין לך בו אלא חידושו. בכל אחת מן הדרכים ישנה בעיה, שכן אם נסביר שיש כאן גזירה כוללת, מדוע לא מצאנו בשום מקום שמצבים נוספים

(107) סימן נ"ה.

(108) מהדורא קמא סימן ק"ע.

(109) שו"ת סימן י"ב ס"ק ו.

אסורים? אם נאמר שאכן זהו דין נקודתי מוטל עלינו להסביר מדוע דווקא כאן גזרו חז"ל ולא במקומות אחרים.

שו"ת מהר"י וייל^[110] דן באדם פנוי שרצה להכניס לביתו משרתת אלמנה עם בנה, ובשאלתו רצה לומר כי אין לחוש כאן ליחוד משום שבנה משמרה. לאחר שמאריך המהר"י וייל להביא ראיות לאיסור הוא מוסיף וכותב:

עוד אומר אני כיון שאתה פנוי- יש להחמיר עליך טפי מבאחריני, כדתנן פרק עשרה יוחסים: לא ילמד רווק סופרי', ומפרש בגמ' משום אמותיהן של תינוקות שבאות אצל בניהן. אלמא כיון דאימותן של תינוקות באות אצלו לפרקים איכא למיחש להרגל דבר כ"ש הכא דהיא ארגילה בהדך.

מבואר כי המהר"י וייל יישם את העקרון שבדין לא ילמד רווק סופרים גם במציאות רומה בה יש מפגש תמידי בין בעל הבית לבין שפחתו.

אלא שלכאורה דבריו צ"ע, שהרי במשנה בגיטין^[111] מבואר כי יש מציאות שלגבר תהיה שפחה, ומדוע גם כאן לא חששו ליחוד ולקירוב דעת? נראה שמהר"י וייל יסביר כי שם מדובר באדם נשוי ורק לו הותר להחזיק שפחה, אך לאדם פנוי אכן אסור להחזיק שפחה מכח דין לא ילמד רווק סופרים.

מקור נוסף ממנו ניתן לפשוט את הספק שהעלינו לעיל הוא הדיון שהובא באחרונים לגבי אשה המעוניינת לשכור משרת ישראל. בשו"ע בהלכות עבדים^[112] מובא:

האשה קונה שפחות אבל אינה קונה עבדים, אפילו קטנים, מפני החשד.

הב"ח שם העיר מדוע הובא דין זה בשו"ע, הרי כיום אין נוהג דין עבד עברי? הוא ענה כי יש לדין זה השלכה גם על מצב אחר וז"ל:

יש ללמוד משם שאסור לה לשכור משרת יהודי לזמן מפני החשד, דכ"ש הוא מעבדים כנענים כדאמר התם 'עברי צניע לה כנעני פרוץ לה', ומשמע דאף אשה שיש לה בעל אסור חכמים, דסתם אשה קאמר, וכי היכי דאסרו בכל אשה ללמד תינוקות כדלעיל סוף סימן רמ"ה. ומשמע דלבעלה אין איסור אע"פ שעבדים עובדים גם לאשתו בביתו וכך הוא מנהג כל ישראל דעיקר החשד הוא בשעת הקניין.

הב"ח מבין כי מהאיסור לקנות עבדים יש להסיק שאסור לאשה לשכור משרת ישראל. על כך מוסיף הב"ח כי דין זה נכון גם באשה נשואה, ומביא ראיה לכך מהאיסור של אשה ללמד סופרים. בסוף דבריו כותב הב"ח שכיון שהאיסור לאשה לקנות עבדים

(110) סימן נ"ה.

(111) דף ע"ג ע"א.

(112) סימן רס"ז סעיף י"ט.

הוא רק משום חשד, הוא קיים רק בשעת הקניין, אך אם בעלה רכש לעצמו עבד ובפועל עבד זה עובד גם לטובת אשתו- אין בזה חשד וממילא הדבר מותר.

דברי הב"ח טעונים ביאור: כיצד השווה בין האיסור לאשה ללמד תינוקות לבין האיסור לאשה לקנות עבד, הרי המרחק ביניהם רב, שכן האיסור לאשה ללמד תינוקות הוא מחשש שתבוא לידי עבירה, אך האיסור לאשה לקנות עבד הוא רק משום החשד. על סמך ההבנה כי האיסור לאשה לקנות עבד הוא משום החשד, כתב הב"ח שאם הבעל קנה את העבד אין בעיה שהוא ישרת את האשה, והיינו שישנה מציאות בה יהיה לאשה משרת, אולם לגבי האיסור לאשה ללמד לא מציינו היתר כזה, ולעולם אסור לאשה ללמד תינוקות גם אם היתה איזו מציאות שהיא התחילה בהיתר, שכן כאן יש איסור עצמי ולא רק חשד?

בעקבות קושיות אלו היה נראה לומר כי מה שכתב הב"ח להשוות בין האיסור לאשה ללמד סופרים לבין האיסור לאשה לקנות משרת אינו שיוון גמור. כוונת הב"ח היתה ללמוד מהאיסור לאשה ללמד סופרים מה נכלל במילה "אשה". שכן בדין האיסור לאשה ללמד סופרים, המילה "אשה" כוללת גם אשה רווקה וגם אשה נשואה, שהרי לשתייהן אסור ללמד סופרים, וממילא גם כאן נאמר שגם לנשואה אסור להעביד משרת משום החשד. אך לעולם טעמי האיסור כאן ושם שונים האיסור לקנות משרת הוא מפני החשד, והאיסור ללמד סופרים הוא מחשש שתבוא לידי עבירה.

לפי מהלך זה מבואר כי אין ללמוד מן האיסור לאשה ללמד סופרים, על מצבים אחרים, ואין לך בו אלא חידושו, אך עדיין צריך להבין מדוע יש חילוק בין הנדונים.

הברכי יוסף שם הבין את דברי הב"ח באופן שונה. לפי הבנתו הב"ח השווה בין האיסור לאשה ללמד תינוקות לבין האיסור של אשה לקנות עבד. להבנה זו הב"ח למד מן האיסור לאשה ללמד סופרים את העיקרון – שיש לאסור שהות ממושכת של איש ואשה [גם אם היא נשואה] מחשש לעבירה. עיקרון זה מיישם הב"ח גם לגבי האיסור של אשה לקנות משרת שגם כאן אסור לא רק באשה רווקה אלא גם בנשואה. לאור זאת כתב הברכ"י שם לדחות את דברי הט"ז הסובר כי האיסור לאשה לקנות עבד- נאמר רק באשה רווקה ולא בנשואה.

מבואר מדברי הברכ"י כי להבנת הב"ח והש"ך, היסוד הקיים בדין מלמד רווק ואשה מלמדת קיים בכל מצב הדומה למציאות זו, והיינו בכל מפגש מתמשך בין נשים לאנשים.

במסקנת דבריו התייחס הברכ"י למנהג העולם שתואם את שיטת הט"ז:

אמנם לענין דינא נראה כהרב ט"ז, דחזינן דפשט המנהג ובכל מקום נשים אלמנות יש להן משרתים, וגם לא ראינו בש"ס ובפוסקים דאסיר וכל כי הא איבעי להו לאודועיי. על כן צריך לחלק בין זו ובין ההיא דלא תלמד אשה סופרים, דכיון שהוי משום חששא בעלמא להיות הדבר נצרך הרבה, והיא גזרה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה לא

אסרו, ודווקא גבי לא תלמד אשה סופרים, דאדרבא אין חכמה לאשה אלא בפלך ואין דרכה של אשה בכך.

אסור חכמים דהאיכא אנשים מלמדים, ומה גם אם תלמד אשה סופרים זימנין דמשכחת הלא אם אחד מינייהו הוי פריץ ונעלם דבר ויבואו לאיסור. אבל כשתקח משרת- אם היא אלמנה היא גופא דייקא שיהיה מוחזק בכשרות, ואם יש לה בעל, בעלה דייקא שיהיה כשר, וכיון שהוא בחזקת כשרות והדבר נצרך לכל, לא אסרו.

בעקבות מנהג העולם מחלק הברכ"י בין הדין של משרת לאשה לבין הדין של אשה מלמדת. בדבריו מופיעים שני חילוקים. הראשון מתייחס לצורך להתיר עיסוקים אלה. משרת לאשה הוא דבר שיש בו צורך רב ואין הציבור יכולים לעמוד בכך שנאסור על הנשים לקחת משרת. לעומת זאת אשה מלמדת הוא דבר שאין בו צורך, שכן חכמת אשה בפלך ואין דרכה בכך, ובנוסף לכך ישנם די אנשים המלמדים. נתון נוסף עליו מצביע הברכ"י הוא החשש לזנות, באשה מלמדת יש לחוש שאחד מן האבות הוא פרוץ וממילא אפשר שיבואו לידי עבירה, אך באשה השוכרת משרת, היא תדייק מראש לשכור משרת כשר ועל כן אין לחוש כאן לזנות.

דברי הברכ"י טעונים הבנה: שכן בדבריו מבואר כי אין לאשה ללמד את הילדים משום שאין צורך בזה, אך עדיין אין זה ברור מדוע אסרו לפניו ללמד ילדים? הרי כאן קשה לומר שאין זו מלאכה השייכת לפנוי, וכן קשה לומר כי יש די מלמדים אחרים, שכן ודאי מלאכת הלימוד שייכת גם לאנשים פנויים ומדוע א"כ חז"ל אסרו לפנויים ללמד סופרים? קושיא זו קשה עוד יותר לדעת השו"ע שפסק שגם לאדם נשוי מותר ללמד רק אם אשתו נוכחת בעיר, קשה לומר כי אסור לנשוי שאשתו אינה בעיר ללמד כי אין צורך בזה.

עוד קשה, כיצד נחה דעתו בתשובה זו, הניחא שלפי זה אין לאסור על האשה לקנות משרת, אך אכתי יש לדון מצד המשרת, כיצד הותר לו לשהות זמן ארוך במחיצת האשה הלזו? אין לומר כי התירו דווקא במלמד נשוי, שכן מסתימות לשון הפוסקים משמע כי התירו גם ברוק.

מ"מ מדבריו נראה כי דווקא במשרת לאשה מצא מקום להתיר, אך בשאר מצבים בהם איש ואשה שוהים יחדיו זמן ממושך יודה הברכ"י לאסור, כפי העולה מהבנתו בדעת הב"ח והש"ך.

לעומת הנ"ל מצאתי בשו"ת ציץ אליעזר^[113] שכתב שזהו דין מיוחד דווקא במלמד ומלמדת:

ולפענ"ד היה נראה להוסיף חיזוק לסברא זאת דכאן הוי קורבא טפי עבור בניהם, מעצם התקנה שתקנו בכאן שלא תלמד כדי להרחיקם מן העבירה, שזהו דבר שלא מצינו שגזרו ביתר דוכתא, ומדוע לא תקנו

נמי שלא תהא האשה חנונית בהיות ובאים גברים לקנות בחנות יום יום, וכן אותו הדבר להיפך שאדם רווק לא יהא חנווני בגלל הנשים שבאות יום יום לקנות בחנות, ובע"כ דכאן בלימוד סופרים שאני וחששו בזה יותר משאר מקומות, בהיות ונוצר בכאן קורבא טפי בין המלמד לבין ההורים עבור בניהם, ולכן שפיר שאני כאן גם מה דלא מועיל אפילו בבעלה בעיר, די ש כאן בחינה של גייס בה טפי וכנ"ל .

גם לפי דבריו יש מקום לדון שאולי מתיר דווקא באופנים בו המפגש בין האיש והאשה הוא עראי אך באופן בו הם עובדים יחד בקביעות- ייתכן כי גם הוא יאסור, שכן כאן שייך הטעם שכתב – "קורבא טפי".

11. זאת תורת העולה

א. מלמד רווק

1. אסרו חכמים על אדם רווק להיות מלמד של ילדים או ילדות קטנים.
2. טעם האיסור הוא שמא תיווצר קירבה בין המלמד לבין אמותיהם של הילדים או הילדות אשר באות לבית הספר ומתוך כך יבואו לידי עבירה.
3. איסור זה קיים גם במקרה בו אין חשש ליחוד [כגון מלמד בבית הספר שנוכחים בו רבים]. משום כמה חששות שהוזכרו בראשונים: שמא תקרב דעתו לאמהות, שמא יזנה עמהן או שמא יתגרה בנשים ויפתה אותן.
4. נחלקו הראשונים לגבי אדם שהיה נשוי בעבר אך כעת אין לו אשה, השו"ע פסק שדינו כרווק ואסור לו להיות מלמד תינוקות.
5. המשנה התירה לאדם נשוי ללמד תינוקות, אולם לגבי מיקומה של אשתו ישנן דיעות שונות בפוסקים. י"א כי היתר זה קיים רק אם אשת המלמד נמצאת עמו בחצר בה הוא מלמד. י"א שאינה צריכה להיות עמו בחצר אך צריכה להיות עמו באותה העיר, וי"א שגם אם היא בעיר אחרת מותר לו ללמד.
6. מדברי השו"ע נראה כי נקט כדעה האמצעית, שאשת המלמד צריכה להיות באותה העיר אך לא באותה החצר. כן נראית גם דעת הרמ"א שלא השיג על השו"ע.
7. הבית שמואל הביא את דברי הבית הלל שכתב כי העולם נהגו להתיר למלמד נשוי ללמד גם אם אשתו אינה נמצאת באותה עיר או באותה מדינה. בשעת הצורך אפשר לסמוך על מנהג זה.
8. מנהג העולם הוא להקל דווקא בנשוי שאשתו אינה באותה עיר, אך אין מנהג המתיר גם לאלמן ללמד תינוקות, ולכן בזה אין להתיר בשום אופן.
9. הדבר הלכה^[114] כתב בשם היפה ללב כי מותר לרווק שלא נשא אשה מעולם ללמד תינוקות שלא בקביעות, אלא לעתים מזדמנות. כך מפורש גם במלאכת שלמה

על המשנה, אולם לדעתנו כיון שבשאר לשונות הראשונים והפוסקים לא הוזכר חילוק זה, ומפשט לשון הרמב"ם והשו"ע נראה שסתמו משמע כי יש איסור בכל מקרה, ואין להתיר גם דרך אקראי.

10. כתב הדבר הלכה^[115] כי לדעת המתירים לרווק ללמד בדרך ארעי, משמע מהפרישה והב"ש כי מותר ללמד גם בנות גדולות כל שהן מתחת לגיל תשע. אך כתב שם שהכנה"ג הביא בשם ספר חסידים שלא ייתכן לבחור ללמד בנות אפילו האב עומד שם ושומר.

11. לאור הנ"ל אסור לרווק ללמד שיעורים פרטיים לילדים בכל תחום שהוא אם האמהות מביאות אליו את בניהן בקביעות [אפילו בתדירות של פעם בשבוע].

12. ודאי רווק אינו יכול ללמד בנות גדולות מעל גיל תשע שמוסרות עצמן לביאה, והוא ק"ו: אם יש חשש שמתגרה באמהות הבאות להביא את ילדיהן - כ"ש אם הוא מלמד אותן בצורה קבועה.

13. על כן ודאי אין לרווק להעביר שיעורים לבנות בוגרות, כגון בסמינריונים או פעולות בתנועת נוער. לדעתי דבר זה אסור אפילו באקראי, כי הקירבה הנוצרת באירועים אלה היא גדולה ומשמעותית.

14. כתב הדבר הלכה^[116] כי משמע מהאחרונים [פרישה, בת הלל, ב"ש ומקנה] כי לנשוי מותר ללמד אף בנות גדולות כשיודע בעצמו שאינו מגרר יצרו בכך.

ב. אשה מלמדת

1. אסרו חז"ל לאשה ללמד ילדים או ילדות קטנים כי אבותיהם באים תדיר לבית הספר ועלולים להגיע ליחוד עם המלמדת בגלל הקשר הנוצר בין המלמדת ובנים.

2. מפשט הפוסקים נראה כי החשש הוא שמא יגיעו ליחוד כשהילדים יצאו לשחק וכדומה. לכן אסור לאשה ללמד גם ילדות מעל גיל 3 אשר יכולות להוות שומרות, משום החשש שמא האבות יתיחדו עם המלמדת שלא בנוכחות התלמידות.

3. איסור זה חל בין על אשה פנויה ובין על נשואה.

4. נחלקו הפוסקים האם אשה מלמדת שבעלה בעיר - מותרת ללמד תינוקות או לא.

5. יש הסוברים כי מותר, שכן הרמב"ם נימק שסיבת האיסור היא משום חשש יחוד, וכיון שמותר להתיחד עם אשת איש שבעלה בעיר, כ"ש שיש להתיר לאשה שבעלה בעיר ללמד, שכן כאן הוא רק חשש שמא תתיחד [פרישה, ח"מ וב"ש].

6. יש הסוברים שגם באופן זה אסור לאשה ללמד תינוקות. גם לאשה שבעלה בעיר לא הותר להתיחד עם אדם שלבו גס בה. הקשר בין המלמדת לאבות הילדים מוגדר כקשר עם מי שלבו גס בה, משום שהאבות באים תדיר לצורך בניהם ומתפתחים בינם

(115) סימן י"ב סעיף ח.

(116) סימן י"ב סעיף ח.

- לבין המלמדת יחסי קירבה. רק כשהבעל דר עם אשתו באותו הבית בו היא מלמדת- קיים היתר לאשה ללמד [מהרש"ל, ב"ח, ט"ז, חיד"א וערך השולחן].
7. שיטה שלישית סוברת כי חכמים אסרו לאשה ללמד תינוקות בכל מקרה, גם אם בעלה בבית בו היא מלמדת, משום לא פלוג [משאת משה, ידי אליהו].
8. מדברי הב"ח והט"ז מבואר כי אם אשה מלמדת בבית ספר ולא בביתה- אין חשש יחוד, כיון שבבית הספר שהוא מקום ציבורי אין כמעט אפשרות להתיחד.
9. במקום שאין שייך בו יחוד, כגון בית שפתחו פתוח בצורה קבועה לרה"ר- נראה פשוט שמותר לאשה להיות להיות מלמדת.
10. הדברים שכתבנו נכונים לגבי גני ילדים בהם יש גננת, במקומות שהאמהות עובדות והאבות נוהגים להביא את ילדיהם לגן או להוציא אותם מהגן. לכן בביה"ס שהילדים באים לבד יהיה מותר.
11. אם גני הילדים אינם נעולים, וכל מי שמעוניין יכול להכנס אליהם בכל שעות היום, אין לחוש ליחוד ולכן אין איסור גם אם יש שם גננת לתינוקות.

ג. דינים כלליים

1. האיסור ללמד תינוקות שייך רק במקום בו דרך האמהות לבוא תדיר לבית הספר, משום שמביאות את ילדיהן או שמביאות להם אוכל. מותר לרווק ללמד ילדים ההולכים מעצמם לבית הספר ללא ליווי של האמהות אם האמהות אינן באות בצורה קבועה לבית הספר. היתר זה תקף גם אם הן באות לעיתים לבית הספר, כגון בשיבות הורים או שבאות לפעמים לקחת את בניהן.
2. יש אומרים שהאיסור לאשה ולרווק ללמד תינוקות הוא דווקא אם עושים כן בקביעות, אך מותרים ללמד בצורה אקראית, וכ"כ הדבר הלכה. מפשט לשונות הראשונים והפוסקים שלא הזכירו דיוק זה נראה, שאסור גם בצורה ארעית.
3. נ"ל כי רווק העובד בצורה קבועה עם אשה- ודאי כשהם במקום אחד- למרות שאין בעיה של יחוד- עדיין יש ללמוד מסוגיית מלמד שיש איסור.
4. נ"ל כי גם אם זקוקים לשירותיו של רווק בצורה קבועה, כגון בעל חנות מכולת, שהנשים באות מדי יום לקנות אצלו- לא גרע ממלמד.

